Załącznik do uchwały nr XXIV/317/2017
Rady Miejskiej we Wrześni z dnia 21 kwietnia 2017 r.
w sprawie przyjęcia
Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
dla Miasta i Gminy Września
na lata 2017 – 2020.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

DLA MIASTA I GMINY WRZEŚNIA

na lata 2017-2020

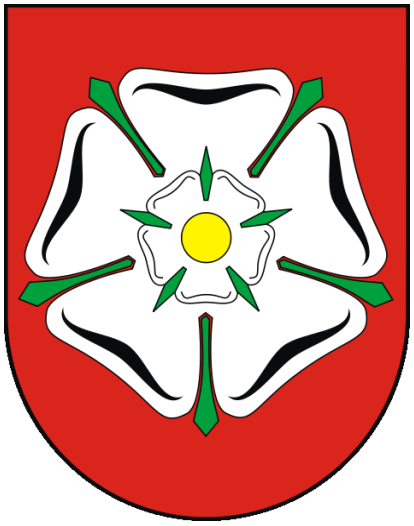

Września 2016

SPIS TREŚCI

1. Wstęp..... 3

1.1. Świadomość potrzeby Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami..... 3

1.2. Położenie Miasta i Gminy Września..... 3

1.3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami..... 4

1.3.1. Konstytucja RP..... 4

1.3.2. Ustawa o samorządzie gminnym..... 4

1.3.3. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami..... 5

2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego..... 6

2.1. Zasadnicze uwarunkowania prawne w relacji z gminnym programem opieki nad zabytkami.. 6

2.1.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami..... 9

2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu..... 10

2.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego..... 10

2.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego..... 11

2.2.3. Inne dokumenty o zasięgu województwa, których problematyka związana jest z dziedzictwem kulturowym..... 13

2.2.4. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2014-2017..... 14

2.2.5. Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego na lata 2014-2017..... 16

2.2.6. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2013-2016 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2017-2020..... 17

3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Września..... 19

3.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków..... 19

3.2. Gminna Ewidencja Zabytków..... 22

3.3. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych na terenie gminy..... 57

3.4. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków i ewidencji zabytków..... 57

3.4.1. Historyczny układ urbanistyczny miasta Września..... 57

3.4.2. Zabytkowe cmentarze..... 59

3.5. Zabytki archeologiczne..... 59

3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy wpisanych do rejestru zabytków..... 60

3.5.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej..... 60

3.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)..... 61

3.6. Muzea..... 62

3.6.1. Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich..... 62

3.6.2. Rezerwat Archeologiczny „Gród w Grzybowie” – Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy..... 63

3.7. Miejsca pamięci narodowej..... 63

3.7.1. Definicja miejsca pamięci narodowej..... 63

3.7.2. Groby wojenne…… 63
3.8. Krajobraz przyrodniczo-kulturowy..... 65
3.8.1. Zabytkowe parki..... 65
3.8.2. Pomniki przyrody..... 66
3.8.3. Obszary chronionego krajobrazu…… 67
4. Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa i krajobrazu kulturowego na obszarze Miasta i Gminy Września..... 68
4.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków..... 68
4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków..... 68
4.1.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych nie wpisanych do rejestru zabytków a ujętych w ewidencji zabytków..... 70
4.1.3. Stan zachowania zabytków ruchomych..... 71
4.1.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych..... 72
4.2. Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2002-2017..... 72
4.3. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Września..... 73
4.4. Uwarunkowania wynikające z Programu Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Września na lata 2014-2017 z perspektywą na lata 2018-2021…… 75
4.5. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Miasta i Gminy Września..... 75
5. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami..... 86
6. Kierunki realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami..... 87
6.1. Gminna ewidencja zabytków..... 87
6.1.1. Działanie – sporządzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomych oraz sporządzenie gminnej ewidencji zabytków małej architektury..... 87
6.1.2. Działanie – weryfikacja gminnej ewidencji zabytków archeologicznych..... 87
6.2. Promocja regionu i edukacja przez prezentację lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego. 87
6.2.1. Działanie – udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych..... 87
6.2.2. Działanie – edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego..... 88
6.3. Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami w regionie..... 88
6.3.1. Działanie – zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania..... 88
6.3.2. Działanie – sporządzenie wykazu zespołów i obiektów nieruchomych, stanowisk archeologicznych typowanych do rejestru zabytków z terenu gminy w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy. 88
6.3.3. Działanie – opieka nad zabytkami będącymi własnością gminy..... 89
6.3.4. Stan zachowania i sposób użytkowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków będących własnością gminy..... 89
6.3.5. Plan ochrony cmentarzy..... 92
7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami..... 93
8. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami..... 94
9. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami..... 95

1. WSTĘP

1.1. Świadomość potrzeby Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma gminny program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami, oraz wynikający ze społecznej potrzeby. Jest także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Aby miasto i gmina stały się piękne dla mieszkańców i atrakcyjne dla turystów trzeba zadbać o lokalne zabytki.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Września na lata 2017 – 2020, to drugi Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Pierwszy Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Września na lata 2013-2016 został zatwierdzony przez Radę Miejską we Wrześni uchwałą nr XV/192/2012 z dnia 17 września 2012 r. Wykonanie uchwały powierzono Burmistrzowi Miasta i Gminy Września. Realizacja programu weszła w życie po 14 dniach od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego nr 2012.6296 licząc od 19 grudnia 2012 r. czyli 3 stycznia 2013 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

1.2. Położenie Miasta i Gminy Września

Miasto i Gmina Września leży w środkowej części województwa wielkopolskiego, w powiecie wrzesińskim. Września siedziba gminy jest także miastem powiatowym. Znajduje się na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych drogowych i kolejowych: Poznań-Warszawa (autostrada A2, węzeł autostradowy, droga krajowa nr 92, magistrala kolejowa) oraz Gniezno-Jarocin (droga krajowa nr 15, linia kolejowa).

Gmina leży w północnej części powiatu wrzesińskiego, graniczy z następującymi gminami:

– od zachodu z gminami Nekla i Dominowo

– od północy z gminami Czerniejewo i Niechanowo

– od wschodu z gminami Witkowo i Strzałkowo

– od południa z gminami Kołaczkowo i Miłosław

Sieć osadniczą gminy tworzy miasto Września, które położone jest w środkowej części gminy oraz 33 wsie sołeckie. Powierzchnia miasta i gminy wynosi 221,84 km², z tego na miasto przypadają 12,73 km², a na obszar wiejski – 209,11 km². Głównym ciekiem wodnym jest rzeka Wrześnica, prawy dopływ Warty, przepływająca z północnego-zachodu na południowy-wschód.

Mapa: Miasto i Gmina Września

1.3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

1.3.1. Konstytucja RP

Na mocy art. 5 *Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483): „*Rzeczpospolita Polska strzeże* (...) *dziedzictwa narodowego*", oraz na mocy art. 6. tejże konstytucji: „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*"

1.3.2. Ustawa o samorządzie gminnym

Zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 9 *Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (Dz. U. z 2016 r., nr 0, poz. 446) nakłada na samorząd gminny jako zadanie własne m.in. sprawy ładu przestrzennego, kultury (prowadzenie gminnych instytucji kultury takich jak biblioteki czy muzeów), ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 7. 1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1.3.3. Ustawa o ochronie zabytków

Na mocy *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zmianami) nakłada na samorządy gminne następujące obowiązki i uprawnienia względem zabytków znajdujących się na terenie danego samorządu:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),
e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust.2),
f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),
g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2),
h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81),
i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1),
j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

2. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE
OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

2.1. Zasadnicze uwarunkowania prawne w relacji z programem opieki nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 ze zmianami).

Art. 3 ustawy definiuje:

1) **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2) **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3) **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4) **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6) **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7) **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8) **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9) **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10) **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11) **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w

układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14) **krajobraz kulturowy** - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
15) **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W art. 4. sprecyzowano na czym polega ochrona zabytków, sprawowana przez organy administracji publicznej:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5) kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 odróżnia ochronę zabytków sprawowaną przez organy administracji publicznej od opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela zabytku, która polega na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6 określa jakie zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania:

1) Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
    a) krajobrazami kulturowymi,
    b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
    c) dziełami architektury i budownictwa,
    d) dziełami budownictwa obronnego,
    e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
    f) cmentarzami,
    g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
    h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub

instytucji.

2) Zabytki ruchome będące, w szczególności:
   a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
   b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
   c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
   d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
   e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach ((Dz. U. z 2012 r. poz. 642 i 908 oraz z 2013 r. poz. 829),
   f) instrumentami muzycznymi,
   g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
   h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3) Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
   a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
   b) cmentarzyskami,
   c) kurhanami,
   d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą również podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. wymienia formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków

1.a. wpis na listę skarbów dziedzictwa (od 25.11.2016)

2. uznanie za pomnik historii
3. utworzenie parku kulturowego
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest wprowadzenie przez gminy gminnej ewidencji zabytków (art. 21). Sposoby prowadzenia rejestru zabytków oraz krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem określa minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (art. 24).

Burmistrz jest organem prowadzącym gminną ewidencję zabytków (art. 22, p. 4. u.o.o.z.). Wyznacza w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków obiekty do wpisania do gminnej ewidencji zabytków (art. 22, p.

5.). Burmistrz przyjmuje zawiadomienia o odkrytych przedmiotach, co do których istnieje przypuszczenie, że są zabytkami znalezionymi podczas robót budowlanych, ziemnych lub przypadkowo. Przekazuje niezwłocznie przyjęte zawiadomienie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków (art. 32 i 33 u.o.o.z.). Burmistrz sporządza na okres czterech lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami (art. 87, p.1. u.o.o.z.). Co dwa lata sporządza sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (art. 87, p. 5). Burmistrz jest także organem, który sporządza plan ochrony parku kulturowego (art. 16, p. 3 u.o.o.z.).

Przepisy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte są także w następujących obowiązujących aktualnie ustawach:

- w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2016 r., poz. 672 ze zmianami),
- w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2015 r., poz. 1651)
- w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2015 r., nr 0 poz. 1774),
- w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016 r., poz. 778 ze zmianami),
- w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2016 r., poz. 290 ze zmianami),
- w ustawie z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2012 r., poz. 406 ze zmianami),
- w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocena oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2016 r., poz. 353),
- w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2016 r., nr 0 poz. 239).

Przepisy dotyczące ochrony zabytków gromadzonych w muzeach i w bibliotekach zawarte są:

- w ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012 r., poz. 987 ze zmianami),
- w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2012 r., poz. 642 ze zmianami).

Przepisy dotyczące ochrony materiałów archiwalnych określono:

- w ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2016 r., nr 0 poz. 1506)

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej zawarte są:

- w ustawie z dnia 29 kwietnia 2016 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r., nr 0, poz. 152),
- w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z 1933 r., nr 39, poz. 311 z późn. zm.).

2.1.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami

Rada Ministrów uchwałą nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. przyjęła „***Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017***”. Jednym ze strategicznych założeń Krajowego programu (przyjętych na etapie prac nad dokumentem i odzwierciedlonych w brzmieniu jednego z celów szczegółowych) jest wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego.

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są następujące zagadnienia horyzontalne: tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych. Są to:

a) podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.),
b) porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C),
c) zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.),
d) wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków, e. zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków.

2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

2.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Sejmik Województwa Wielkopolskiego 19 grudnia 2005 r. przyjął dokument ***Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2020*** (Uchwała nr XXIX/559/12). Określa on uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Zawarte w strategii ustalenia stanowią podstawę do zagospodarowania przestrzennego województwa, wpływając tym samym na kształtowanie krajobrazu kulturowego. Największe znaczenie dla krajobrazu kulturowego ma cel strategiczny „Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku". Jednym z celów operacyjnych jest cel pt.: *Wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego*.

Cel ten realizowany będzie m.in. poprzez:

- inwestycje w instytucje kultury,
- ochronę dorobku kulturowego,
- wsparcie działań powiększających dorobek kulturalny regionu,
- promocję aktywności kulturalnej mieszkańców.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województwa" ma być realizowany poprzez cel operacyjny 2.4. *„Zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu"* , którego założeniem jest, iż „Przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe atuty Wielkopolski tworzą szanse na rozwój sektora usług turystyczno-rekreacyjnych. W połączeniu z turystyką biznesową sektor ten ma szanse na znaczny udział w gospodarce regionu. Jest to tym bardziej ważne, iż tego typu usługi generują dużą liczbę miejsc pracy przy stosunkowo niskich nakładach".

Cel ten realizowany będzie m.in. poprzez:

- inwestycję w infrastrukturę poprawiającą stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem

turystycznym i rekreacyjnym z poszanowaniem wymogów ochrony środowiska,

- wsparcie bazy noclegowej i gastronomicznej,
- promocję przedsiębiorczości w tym zakresie,
- wsparcie rozwoju agroturystyki,
- promocję turystyki alternatywnej.

2.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Sejmik Województwa Wielkopolskiego 26 listopada 2001 r. przyjął (Uchwała nr XLII/628/2001), zaś 26 kwietnia 2010 r. zmienił (Uchwała nr XLVI/690/10) ***Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego***. W założenia ogólnych umiejscowiono *Plan* obok ***Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2020*** oraz ***Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego*** w systemie kształtowania ładu przestrzennego. Decyduje on o rozwoju regionu Wielkopolski. Wskazano także wpływ zachowania dziedzictwa kulturowego na rozwój ruchu turystycznego.

Plan uznaje, że podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla innych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego w tym zakresie prawa. Ochrona dziedzictwa kulturowego powinna być realizowana poprzez właściwe zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jako ważny problem dla rozwiązania w celu ochrony krajobrazu kulturowego w Obornikach jest wyprowadzenie ruchu tranzytowego z zabytkowego centrum miasta.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego przyjęto, iż podstawową zasadą kształtowania rozwoju województwa winno być optymalne wykorzystanie szeroko rozumianych uwarunkowań wewnętrznych oraz szans wynikających z uwarunkowań zewnętrznych dla zaspokajania potrzeb mieszkańców i sprawnego funkcjonowania podmiotów gospodarczych. Z zasady tej wynikają przesłanki znaczące dla ochrony dziedzictwa kulturowego województwa:

- nie zaprzepaścić posiadanych przez województwo możliwości wynikających z położenia, tradycji, istniejącego potencjału środowiska przyrodniczego, walorów społecznych i gospodarki,
- chroniąc posiadane dobra, efektywnie je wykorzystać, a równocześnie w miarę możliwości je pomnażać oraz poprawiać ich jakość.

Zasadniczym celem dla kształtowania polityki przestrzennej województwa wielkopolskiego jest harmonijny, zrównoważony rozwój całego terytorium poprzez poprawę jakości zagospodarowania przestrzennego i wzrost wewnętrznej spójności województwa. Jedną z zasadniczych kategorii, do której sprowadzić można cele zagospodarowania przestrzennego województwa jest tworzenie warunków do poprawy jakości życia i rozwoju zrównoważonego, które sprowadzają się m.in. do zachowania właściwych proporcji między elementami zagospodarowania przestrzennego i poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych i krajobrazu.

Za główne zasady zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego przyjęto m.in.

- tworzenie warunków do współistnienia środowiska przyrodniczego i zurbanizowanego,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i wpisanie go w struktury przestrzenne i otaczający krajobraz.

W planie wojewódzkim przyjęto, że w zagospodarowaniu przestrzeni w odniesieniu do ochrony dziedzictwa kulturowego nie powinno się przekraczać następujących wskazań:

1. w obszarach chronionego krajobrazu nie powinno się lokalizować obiektów i urządzeń zakłócających w

drastyczny sposób walory kulturowe,

2. ochronie podlegają obiekty cenne kulturowo, wymagające bezwzględnego zachowania dla przyszłych pokoleń oraz ich bezpośrednie otoczenie, w którym nie powinny być lokalizowane obiekty nieprzystosowane architektonicznie i funkcjonalnie,
3. w strefach ochrony konserwatorskiej zagospodarowanie winno odbywać się na warunkach określonych przez służby konserwatorskie,
4. strefy ochrony widokowej (osie widokowe, ciągi widokowe, dominanty przestrzenne, panoramy) powinny być wyznaczone poprzez stosowne zapisy oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.
5. ład przestrzenny będący głównym celem zagospodarowania przestrzennego można uzyskać m. in. przez:
6. dobre rozpoznanie prawideł tradycyjnego kształtowania przestrzeni miejskich i zastosowanie ich na nowo; formuła przywracania przestrzeni miejskiej musi uwzględniać możliwości wszelkich kreacji, a nowoczesne budynki o dobrej architekturze nie powinny być traktowane jako niepożądane, ale jako potencjalne wzbogacenie dziedzictwa kulturowego,
7. przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie nie tylko poszczególnych obiektów objętych ochroną, ale również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
8. „odkrycie" lokalnej architektury wiejskiej i zapewnienie możliwości wprowadzenia tradycyjnych gabarytów, form dachów, detali i rozwiązań materiałowych do obiektów o współczesnych standardach; nurt architektury regionalnej nie może mieć prawa wyłączności, ale powinien stanowić ważny wyróżnik przy kształtowaniu specyfiki lokalnej,
9. ochronę krajobrazu, a w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych wykluczenie realizacji obiektów, które charakterem (gabaryty, powierzchnia zajmowanego terenu, rodzaj prowadzonej działalności) kolidują z otoczeniem.

Dla kształtowania przestrzeni miejskiej przyjęto m. in. następujące zasady:

1. ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzenie zakresu ochrony prawnej,
2. wykorzystywanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
3. w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego podnoszenie wymogów architektury w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
4. podejmowanie opracowań dotyczących rewaloryzowania zabytkowych dzielnic.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

1. ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek i krzyży,
2. poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach,
3. twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu warunków dla projektowanej

zabudowy, odwoływanie się do architektury regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury takich jak drewniane płoty, podmurówki z kamienia naturalnego, itp.

Dla kształtowania otwartych przestrzeni przyjęto następujące zasady:

1. zakaz wznoszenia w pobliżu jezior, rzek, kanałów, krajobrazowych punktów widokowych lub na terenach o szczególnych walorach krajobrazowych obiektów budowlanych naruszających walory krajobrazowe i uniemożliwiających dostęp do nich,
2. wprowadzenie zieleni osłonowej wokół istniejących i projektowanych obiektów kolizyjnych w stosunku do krajobrazu,
3. narzucanie ograniczeń w sytuowaniu reklam, wykluczenie ich z miejsc o ciekawej ekspozycji.

Dla kształtowania przestrzeni wokół miejsc cennych kulturowo przyjęto następujące zasady:

1. dostosowanie zagospodarowania do masowego ruchu turystycznego i pielgrzymkowego (hotele, campingi, gastronomia, parkingi, itp.),
2. ograniczenie działalności gospodarczej do nie kolidującej z wiodącą funkcją miejsca, a wspieranie działalności związanej z obsługą turystów czy pielgrzymów,
3. izolowanie tych miejsc od bezpośredniego styku z współczesnym zainwestowaniem, zachowanie niezbędnej otwartej przestrzeni w celu lepszego ich wyeksponowania.

Uznano następujące zasady w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. podstawową zasadą pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla przyszłych pokoleń jest bezwzględne przestrzeganie obowiązującego w tym zakresie prawa, tj. przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
2. ochrona krajobrazu kulturowego może być realizowana poprzez właściwe zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.

2.2.3. Inne dokumenty o zasięgu województwa, których problematyka związana jest z dziedzictwem kulturowym

Przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego 27 czerwca 2007 r. ***Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim*** (Uchwała Nr X/103/07), wśród priorytetów i celów rozwoju turystyki w województwie wskazuje główne pola strategiczne, w których generują i kumulują się procesy rozwojowe i działalność w dziedzinie turystyki. Pola te stanowią główne obszary wieloletnich i docelowych działań zmierzających do osiągnięcia celu nadrzędnego w turystyce wielkopolskiej. Do priorytetów rozwojowych zaliczono rozwój walorów turystycznych. Celem strategicznym jest tu podnoszenie atrakcyjności turystycznej regionu poprzez lepszą ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych i przyrodniczych. Z opieką nad zabytkami związane są dwa cele:

1. wytyczenie i zagospodarowanie historycznych tras zwiedzania w centrach zabytkowych oraz przystosowania zespołów rezydencjonalnych i sakralnych do potrzeb ruchu turystycznego o charakterze krajoznawczym i pielgrzymkowym,
2. wykorzystanie i adaptacja budowli zabytkowych na turystyczne obiekty usługowe.

Województwo Wielkopolskie posiada ***Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata***

2013-2016 wprowadzony uchwałą nr XXXVIII/763/13 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 28 października 2013 r. Jako cele programu wyznaczono m.in.:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków,
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami .

2.2.4. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2014-2017

Głównym dokumentem o zasięgu powiatowym dotyczących opieki nad zabytkami jest ***Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2014-2017*** przyjęty przez Radę Powiatu we Wrześni Uchwałą nr 226/XXXVI/2013 z dnia 27 grudnia 2013 r. Jest to dokument o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program będzie finansowany ze środków pochodzących z budżetu powiatu wrzesińskiego, funduszy zewnętrznych i innych.

W programie wyznaczono dla powiatu wrzesińskiego następujące zadania:

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomych będących własnością powiatu lub w jego zarządzie; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwale zachowanie ich wartości. Zapewnienie warunków do naukowego badania i dokumentowania obiektów zabytkowych.
2. Udzielanie na wniosek zainteresowanych podmiotów dotacji celowych na sfinansowanie lub dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy obiektach zabytkowych z terenu powiatu wrzesińskiego wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością powiatu, w szczególności obiektów architektury i budownictwa, zabytków ruchomych i zabytków archeologicznych. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o taką dotację na stronie internetowej starostwa oraz w „Przeglądzie Powiatowym".
3. Ustanawianie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję spo-

łecznego opiekuna zabytków. Zgodnie z art. 102 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami społecznym opiekunem zabytków może być osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych, niekaralna, posiadająca wiedzę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Funkcję społecznego opiekuna zabytków może sprawować też osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Zadaniem społecznych opiekunów zabytków jest podejmowanie działań związanych z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie, upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz współdziałanie w tym zakresie ze Starostwem oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

4. Wydawanie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wywłaszczenie tych obiektów na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt.
5. Umieszczanie przez starostę w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż obiekt ten podlega ochronie zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z dnia 27 lutego 2004 r.).
6. Współpraca Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora zabytków z Wydziałem Geodezji, Kartografii i Nieruchomości Starostwa Powiatowego we Wrześni w celu ochrony dziedzictwa archeologicznego.
7. Wspieranie na wniosek zainteresowanych podmiotów przedsięwzięć samorządów gminnych związanych z rozwojem infrastruktury turystycznej.
8. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie wrzesińskim.
9. Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu oraz jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu oraz innych dostępnych środkach masowego przekazu. *Działanie 1)* Wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (drukowanych: przewodników, albumów, widokówek, folderów itp. lub wykorzystujących inne techniki zapisu, np. płyty CD) popularyzujących wiedzę o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu; współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie.

Program przyczyni się do zachowania i ochrony zabytków z obszaru powiatu wrzesińskiego wpisanych do rejestru i ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków. Oznakowanie istniejących zabytków, upowszechnienie informacji historycznych o zabytkach, ustanowienie społecznych opiekunów zabytków przyczyni się do większej dbałości o nie i lepszej opieki, wspierania prac konserwatorskich i inwestycji chroniących wartości zabytkowe obiektów, oraz do udziału w programach ochrony zabytków. Odnowa obiektów budowlanych poprawi jakość życia i bezpieczeństwa użytkowników tych obiektów. Dalszym efektem programu będzie podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego, aktywizacją samorządów i ludności do wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego.

2.2.5. Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego na lata 2014-2020

Innym dokumentem o zasięgu powiatowym, gdzie ujmowana jest ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest ***Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego na lata 2014-2020*** uchwalona przez Radę Powiatu we Wrześni uchwałą nr 36/VI/2015 z dnia 21.05.2015 r. Strategia jest najważniejszym dokumentem planistycznym i strategicznym, na podstawie którego samorząd powiatowy realizuje obowiązek prowadzenia polityki rozwoju lokalnego. Została opracowana w oparciu o perspektywę wizji powiatu wrzesińskiego w 2020 roku, podkreślając jego specyfikę i indywidualne rozwiązania, odpowiednie dla jego charakterystyki, wyzwań i potrzeb. Przedłożona strategia wyznacza główne kierunki rozwoju powiatu, wytycza cele do osiągnięcia. Jest narzędziem do efektywnego zarządzania powiatem z perspektywy wielopoziomowego rozwoju. W ramach ochrony i opieki nad zabytkami w strategii ujęto następujące zadania:

Rozwój infrastruktury turystycznej oraz spójnej oferty turystycznej

1. Rozwój i modernizacja szlaków turystycznych Celem jest poprawa atrakcyjności szlaków turystycznych przebiegających przez teren powiatu wrzesińskiego. Należy podjąć działania na rzecz spójności szlaków, ich oznakowania, aktualizacji trasy, a także wytyczyć nowe. Rekomendowane są działania w zakresie tworzenia i rozwoju tras biegowych, szlaków konnych, edukacyjnych, tematycznych, kajakowych, przebiegających przez najatrakcyjniejsze miejsca powiatu wrzesińskiego. Poza funkcją komunikacyjną, mają stanowić także narzędzie promocji i marketingu terytorialnego. Działaniem komplementarnym do rozwoju szlaków turystycznych winna być budowa na terenie powiatu wrzesińskiego obiektów małej architektury turystycznej (miejsca odpoczynku, ławki, parkingi rowerowe, miejsca biwakowe), w miejscach szczególnie atrakcyjnych pod względem turystyczno-rekreacyjnym np. przy szlakach turystycznych. Działania w ramach kierunku rozwoju i modernizacji szlaków turystycznych winny być prowadzone we współpracy z innymi samorządami. Powiat wrzesiński będzie także realizował zadania zgodnie z zapisami Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2014–2017. Kierunek ten realizują m.in. Starostwo Powiatowe we Wrześni, samorządy gminne, placówki sportowe i rekreacyjne, inwestorzy prywatni.

Poprawa ładu przestrzennego i rewitalizacja przestrzeni publicznej

2. Ochrona dziedzictwa kulturowego. Celem jest ochrona dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu wrzesińskiego. Zadania powinny być realizowane zgodnie z Powiatowym Programem Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2014–2017. Kierunek ten realizują m.in. Starostwo Powiatowe we Wrześni, inne samorządy, organizacje pozarządowe, kościoły. 3. Wspieranie prac konserwatorskich i remontowych na obiektach zabytkowych. Jednym z kluczowych problemów, które dotyczą opieki nad zabytkami na terenie powiatu wrzesińskiego, jest kwestia własności nieruchomości lub wyposażenia ruchomego. Z tym związane są przede wszystkim problemy dotyczące konserwacji, pozyskiwania dofinansowania, odpowiedzialności za stan techniczny oraz dostępności obiektu. Zadania dotyczące prac konserwatorskich i remontowych na obiektach zabytkowych powinny być spójne z celami „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2014–2017". Niezbędne jest podjęcie działań na rzecz ustalenia stosunków własnościowych, odpowiedzialności za stan obiektów, co jest istotne przy wdrażaniu wyżej wymienionego programu opieki nad zabytkami. Kierunek ten realizują m.in. Starostwo Powiatowe we Wrześni, inne samorządy, organizacje pozarządowe, właściciele obiektów

zabytkowych. 4. Promowanie dziedzictwa kulturowego w tym ich oznakowanie i informacja. Celem jest efektywne promowanie dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu wrzesińskiego. Do istotnych zadań należy m.in. odpowiednie oznakowanie oraz informacja o obiektach zabytkowych i szlakach kulturowych. Na chwilę obecną brakuje odpowiedniego oznaczenia obiektów na drogach dojazdowych do zabytków, przy nich, a także jest niewystarczająca informacja o dziedzictwie kulturowym powiatu wrzesińskiego. Kluczowym zadaniem w tym zakresie będzie utworzenie punktu informacji turystycznej, który będzie dysponował atrakcyjnym zestawem materiałów informacyjnopromocyjnych, a także będzie miał za zadanie informować zainteresowanych o szlakach turystycznych i zabytkach powiatu. Kierunek ten realizują m.in. Starostwo Powiatowe we Wrześni, inne samorządy, organizacje 46 pozarządowe.

Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego zauważę, że powiat wrzesiński posiada wiele cennych kulturowo zabytków architektury sakralnej oraz dworskiej, a także założeń ogrodowych, parków oraz obiektów ruchomych. Jednym z kluczowych problemów, które dotyczą ochrony zabytków, jest kwestia własności nieruchomości lub wyposażenia ruchomego. Z tym związane są przede wszystkim kwestie dotyczące konserwacji, pozyskiwania dofinansowania, odpowiedzialności za stan techniczny oraz dostępności obiektu. Powiat wrzesiński realizuje cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na podstawie opracowanego *Powiatowego programu opieki nad zabytkami dla powiatu wrzesińskiego na lata 2014–2017*. Najwięcej obiektów zabytkowych znajduje się na terenie gminy Września – zarówno pod względem zabytków architektury, jak i parków oraz cmentarzy. Należy zauważyć, że najcenniejsze zabytki nieruchome znajdują się także we Wrześni. Należy tu przede wszystkim zabytkowy układ urbanistyczny oraz kościół farny z wyposażeniem.

2.2.6. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2013-2016 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2017-2020

Dokumentem o zasięgu powiatowym, gdzie zwraca się także uwagę na zabytki, a zwłaszcza na zabytkowe parki jest ***Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Wrzesińskiego na lata 2013-2016 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2017-2020*** przyjęty przez Radę Powiatu we Wrześni uchwałą na 223/XXXV/2013 z dnia 28.11.2013 r. W programie przy ochronie środowiska naturalnego zwraca się także uwagę na zachowanie zabytkowych zadrzewień oraz powstrzymanie procesów degradacji zabytków kultury.

Ochronę i opiekę nad zabytkami zauważa się w następujących działań na rzecz ochrony środowiska:

4.3.5 Zadania w zakresie ochrony powietrz a atmosferycznego

Zadania z zakresu ochrony powietrza atmosferycznego przewidziane w Programie mają na celu ograniczenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery. Działania te pozwolą również na wyeliminowanie zagrożenia dla zdrowia ludzi i ograniczą niszczenie fasad budynków, w ty m także zabytkowych, co związane jest z zanieczyszczeniem powietrza.

4.3.6 Zadania w zakresie ochrony przed hałasem

Działania w zakresie minimalizacji uciążliwości związanych z hałasem komunikacyjnym będą również korzystne dla budynków, w tym obiektów zabytkowych, ponieważ wpłyną na zmniejszenie negatywnego oddziaływania drgań i wibracji, które mogą powodować ich uszkodzenie.

4.3.12 Oddziaływanie na zabytki

Nie należy spodziewać się negatywnego wpływ u na zabytki w związku z realizacją celów Programu. Zadania przewidziane do realizacji w ramach Programu ochrony środowiska nie będą przebiegały w bezpośrednim

sąsiedztwie dóbr kultury, znajdujących się na terenie powiatu. Podczas prowadzenia prac ziemnych należy zwrócić szczególną uwagę na przedmioty o charakterze zabytkowym. W przypadku natrafienia na przedmioty o charakterze zabytkowym należy zabezpieczyć teren znaleziska i powiadomić o ty m fakcie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4.3.13 Oddziaływani a n a etapie realizacji inwestycji - etap budowy

Dziedzictwo kulturowe Na etapie budowy negatywnie na dobra kultury może wpływać podwyższony poziom zanieczyszczeń powietrza związany z pracą maszyn budowlanych (zwiększone zapylenie, wzrost emisji komunikacyjnej, zwiększony poziom hałasu oraz drgań). Etap ten będzie również negatywnie odbierany przez zwiedzających, w związku z utrudnionym dostępem do dóbr kultury. Podczas prowadzenia prac ziemnych należy zwrócić szczególną uwagę na przedmioty 0 charakterze zabytkowym. W przypadku natrafienia na przedmioty o charakterze zabytkowym należy zabezpieczyć teren znaleziska i powiadomić o tym fakcie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W programie proponuje się też i zaleca działania łagodzące niekorzystne oddziaływania na środowisko wynikające z jego realizacji. Jeżeli chodzi o krajobraz i dziedzictwo kulturowe wszystkie inwestycje powinny być zaplanowane tak, aby nie niszczyły walorów estetycznych krajobrazu, nie zaburzały historycznego układu przestrzennego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku natrafienia na przedmioty o charakterze zabytkowym należy zabezpieczyć teren znaleziska i powiadomić o tym fakcie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Stosować działania minimalizujące negatywny wpływ na krajobraz: ogrodzenia drewniane zamiast betonowych, dostosowanie kolorystyki, maskowanie zielenią elementów dysharmonijnych.

3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA I GMINY WRZEŚNIA

3.1. Zabytki nieruchome

Zabytkiem nieruchomym jest nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, które są dziełem człowieka lub są związane z jego działalnością. Zabytkiem nieruchomym są także nieruchome zabytki archeologiczne, będące pozostałością (powierzchniową, podziemną lub podwodną) egzystencji człowieka. Kodeks Cywilny (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny - Dz. U. 1964, nr 16, poz. 93) nieruchomości dzieli na trzy rodzaje: 1. gruntowe stanowiące część powierzchni ziemi, 2. budynkowe trwale związane z gruntem, 3. lokalowe będące częścią budynku. Zabytkiem nieruchomym może być wybrana część lub całość nieruchomości. Oprócz budynków lub budowli zabytki nieruchome to także miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych ludzi lub instytucji. W ustawie wymienione są także krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, budownictwo obronne, obiekty techniki, cmentarze i parki. Ze względu na posiadane wartości historyczne, artystyczne lub naukowe w interesie społecznym jest zachowanie zabytków poprzez otoczenie ich ochroną i opieką.

Najcenniejsze zabytki wpisuje się do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9, pkt. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art.9).

3.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Według rejestru zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Stan na 31 grudnia 2016 r.

Lp.	*Miejscowość*	*Adres/miejsce*	*Obiekt*	*Datowanie*	*Nr rej. zabytków*
1.	Września	Śródmieście, Opieszyn, obszar AZP: 54-33, 54-34	UKŁAD URBANISTYCZNY oraz ARCHEOLOGICZNE NAWRSTWIENIA KULTUROWE MIASTA	XIII-XIX w.	295/Wlkp/A z 19.04.2006
2.	Września	ul. Kościelna 21	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. STANISŁAWA	kościół - poł. XV w., wieża - kon. XV w., odbud. 1672, przebud. 1792, restaur. 1881-1887	2466/A z 14.03.1933
3.	Września	ul. Kościuszki 27	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzym.-kat. par. Świętego Ducha	1894 r.	2293/A z 08.12.1993
4.	Września	ul. Świętokrzyska 18	KAPLICA, ob. kościół par. pw. Świętego Krzyża	1664 r. wg. WUOZ (1640-1641 - przygotowany wniosek o sprostowanie datacji)	721/Wlkp/A z 02.12.2008
5.	Września	ul. Świętokrzyska 18	CMENTARZ KOŚCIELNY		721/Wlkp/A z 02.12.2008
6.	Września	ul. Opieszyn 1	PAŁAC w zespole pałacowym Opieszyn	ok. 1830 i 1850, k. XIX w., przebud. po 1945 r.	966/A z 05.03.1970 i 775/Wlkp/A z 15.01.2010
7.	Września	ul. Opieszyn 1	PARK KRAJOBRAZOWY (im. Dzieci Wrzesińskich) w zespole pałacowym Opieszyn	poł. XVIII w.-XIX w.	775/Wlkp/A z 15.01.2010
8.	Września	ul. Ratuszowa 1 (dawniej pod nazwą	RATUSZ (ob. Urząd Miasta i Gminy)	1909-1910	191/Wlkp/A z 28.06.2004

		ul. Poznańska 1)			
9.	Września	ul. F. Chopina 9	WILLA STAROSTY w zespole starostwa (ob. Urząd Stanu Cywilnego)	1913-1915	385/Wlkp/A z 25.07.2006
10.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 13	SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH” (ob. Muzeum i Biblioteka)	2 poł. XVIII w./ 1837-1840	1569/A z 10.09.1974
11.	Września	ul. Koszarowa 8	WOZOWNIA w zespole koszar (ob. pływalnia)	1910 r.	2586/A z 26.03.1996
12.	Września	ul. Warszawska 5	DOM Z OFICYNAMI	1905 r.	2569/A Z 28.12.1995
13.	Września	ul. Warszawska 10	DOM	I poł. XIX w,	967/A Z 5.03.1970
14.	Września	ul. Warszawska 15	DOM	XIX w.	2173/A Z 20.02.1989
15.	Września	ul. Witkowska 1	WYŻSZA SZKOŁA MIEJSKA DLA CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT (ob. Liceum Ogólnokształcące)	1911 r.	798/Wlkp/A z 25.05.2010
16.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - OGRÓD	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
17.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - ALTANA	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
18.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - TEREN STRZELNICY	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
19.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - BUDYNEK STRZELNICY	1924-1925	Nr rej. zabyt. 1012/Wlkp/A z 27.10.2016
20.	Bardo	Bardo 12	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY. P.W. ŚW. MIKOŁJA	1783 r.	950/A z 04.03.1970
21.	Bardo	Bardo 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	l. 30. XIX w., pocz. XX w.	961/A z 05.03.1970
22.	Bardo	Bardo 13	PARK DWORSKI w zespole dworsko-folwarcznym	pocz. XIX w.	2159/A z 26.06.1989 i 28.03.1997
23.	Bardo	Bardo 13	WOZOWNIA w zespole dworsko-folwarcznym (ob. bud. magazynowo-garażowy)	ok. 1910 r.	2618/A z 28.03.1997
24.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN ZBOŻOWY w zespole dworsko-folwarcznym	ok. 1910 r.	2618/A z 28.03.1997
25.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN w zespole dworsko-folwarcznym	ok. 1910 r.	2618/A z 28.03.1997
26.	Białężyce	Białężyce	DWÓR w zespole dworskim	1908 r.	1730/A z 29.04.1975
27.	Białężyce	Białężyce	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	1730/A z 29.04.1975
28.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	2061/A z 1.1986
29.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	XIX/XX w.	2060/A z 1.1986
30.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PAŁAC w zespole pałacowo-folwarcznym	ok. 1890 r.	1452/A z 08.06.1973
31.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowo-folwarcznym	2 poł. XIX w.	1452/A z 08.06.1973
32.	Gozdowo	Gozdowo 62	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚŚ. FILIPA I JAKUBA w zespole kościoła parafialnego	1881-1883 r.	343/Wlkp/A z 12.06.2006
33.	Gozdowo	Gozdowo 62	OGRODZENIE Z BRAMKAMI w zespole kościoła parafialnego	4 ćw. XIX w..	343/Wlkp/A z 12.06.2006

34.	Gozdowo	Gozdowo 62	CMENTARZ KOŚCIELNY	XIX/XX w.	343/Wlkp/A z 12.06.2006
35.	Gozdowo	Gozdowo 62	ORGANISTÓWKA w zespole kościoła parafialnego	1909 r.	343/Wlkp/A z 12.06.2006
36.	Grzybowo	Grzybowo 35	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA	1757 r., wieża 1929/1930 r.	2465/A z 14.03.1993
37.	Grzybowo	Grzybowo 35	KAPLICA CMENTARNA	1936 r. – data faktyczna (w rejestrze zabyt. 1930 r.)	1731/A z 30.04.1975
38.	Grzybowo	Grzybowo 12	DWÓR w zespole dworskim	I poł. XIX w. XIX/XX w.	2200/A z 28.09.1990
39.	Grzybowo	Grzybowo 12	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	2200/A z 28.09.1990
40.	Grzybowo	AZP 55-34/30	GRZODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	X w.	1746/A z 05.03.1976
41.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	PARK DWORSKI w zespole folwarcznym	3 ćw. XIX w.	2104/A z 28.11.1986
42.	Gulczewo	Gulczewo 10	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	1732/A z 30.04.1975
43.	Gulczewo	Gulczewo 10	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	1 poł. XIX w., 1897, pocz. XX w.	1732/A z 30.04.1975
44.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	DWÓR w zespole dworskim	ok. 1895 r.	1733/A z 30.04.1975
45.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	1733/A z 30.04.1975
46.	Kaczanowo	ul. Kościelna bez nr	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARCINA w zespole kościoła parafialnego	1763-1765, odnowiony: 1958, 2009	952/A z 05.03.1970
47.	Kawęczyn	Kawęczyn 1	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	2082/A z 28.04.1986
48.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA w zespole kościoła parafialnego	1846-1848	30/Wlkp/A z 31.05.2000
49.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	CMENTARZ KOŚCIELNY w zespole kościoła parafialnego	poł. XIX w.	30/Wlkp/A z 31.05.2000
50.	Marzenin	ul. Parkowa 6	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	2079/A z 28.03.1986
51.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 27	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANDRZEJA	2 poł. XVI w.	2534/A z 01.08.1956
52.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PAŁAC w zespole pałacowym	1910 r., powiększony 1919 r.	1773/A z 15.12.1977
53.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowym	XIX/ XX w.	1773/A z 15.12.1977
54.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	KURNIK w zespole folwarcznym	1916 r.	2637/A z 02.04.1998
55.	Radomice	Radomice 9	*DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym* *(nie istnieje)*	1840-1860, rozbud. 1900 r.	2643/A z 19.05.1998
56.	Radomice	Radomice 9	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2643/A z 19.05.1998
57.	Sędziwojewo	Sędziwojewo	*WIATRAK KOŹLAK* *(przeniesiony do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – Lednogóra)*	1822 r.	1752/A z 13.09.1976
58.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	4 ćw. XIX w.	1525/A z 01.06.1974
59.	Sołeczno	Sołeczno	*WIATRAK KOŹLAK* *(przeniesiony do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – Lednogóra)*	k. XIX w.	1771/A z 12.07.1977

60.	Węgierki	ul. Kościelna 1	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (ob. rzym-kat. kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa) w zespole kościoła	1907-1911	2096/A z 12.08.1986
61.	Węgierki	ul. Kościelna 1	PASTORÓWKA ob. plebania w zespole kościoła	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
62.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ORÓD	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
63.	Węgierki	ul. Kościelna 1	CMENTARZ (dawn. ewangelicki, ob. rzym-kat.)	pocz. XX w.	2096/A z 12.08.1986
64.	Węgierki	ul. Kościelna 2	DWÓR w zespole dworskim	3 ćw. XIX w.	1527/A z 01.06.1974
65.	Węgierki	ul. Kościelna 2	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	poł. XIX w.	2096/A z 12.08.1986
66.	Wódki	Wódki 13	KAPLICA GROBOWA CEGIELSKICH w zespole dworsko-folwarcznym	1936 r.	2196/A z 11.06.1990
67.	Wódki	Wódki 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	l. 40. XIX w., l. 20. XX w.	2196/A z 11.06.1990
68.	Wódki	Wódki 13	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2196/A z 11.06.1990

3.2. Gminna ewidencja zabytków

Obiekty zabytkowe zarówno te wpisane do rejestru zabytków jak i pozostałe ujmowane są w wojewódzkiej ewidencji zabytków jak i w gminnych ewidencjach zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest podstawą do stworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W gminnej ewidencji zabytków ujęte są zabytki nieruchome tj.: budynki, układy urbanistyczne, zespoły budowlane i zabytki archeologiczne. Stosownie do art. 22 ust 5 ww. ustawy: *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru, 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.* Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego. Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytku jaką jest wpis do rejestru zabytków. Jakkolwiek dla obiektu uwzględnionego w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno – budowlany z organem ochrony zabytków decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (art. 53 i 60 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.) oraz uzgadniania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę (ustawa z dnia 7 lipca 1994 r., art. 39 ust. 3 Prawa budowlane).

Gmina Września posiada założoną 3 stycznia 2013 r. gminną ewidencję zabytków. Obecnie gmina nie posiada aktu woli o charakterze wewnętrznym tj. zarządzenia, decyzji rozumianej jako akt woli wyrażający wole organu o włączeniu zabytków do gminnej ewidencji zabytków (o którym mowa w piśmie Generalnego Konserwatora Zabytków z dnia 24.12.2012 r.). Włączenie lub wyłączanie obiektów do gminnej ewidencji zabytków prowadzi Burmistrz Miasta i Gminy Września w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obiekty wskazane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków

Stan spisu na 31 grudnia 2016 r.

Sgn. GEZ	*Miejscowość*	*Adres/miejsce*	*Obiekt*	*Datowanie*	*Uwagi*
WRZEŚNIA					
1.	Września	Śródmieście, Opieszyn, obszar AZP: 54-33, 54-34	UKŁAD URBANISTYCZNY oraz ARCHEOLOGICZNE NAWRSTWIENIA KULTUROWE MIASTA	XIII-XIX w.	Nr rej. zabyt. 295/Wlkp/A z 19.04.2006
2.	Września	ul. Kościelna 21	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. STANISŁAWA	kościół - poł. XV w., wieża - kon. XV w., odbud. 1672, przebud. 1792 (Jan Binder), restaur. 1881-1887 (Zygmunt Gorgolewski)	Nr rej. zabyt. 2466/A z 14.03.1933
3.	Września	ul. Kościuszki 27	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzym.-kat. par. pw. Świętego Ducha	1894	Nr rej. zabyt. 2293/A z 08.12.1993
4.	Września	ul. Świętokrzyska 18	KAPLICA, ob. kościół par. pw. Świętego Krzyża	1664 r. wg. WUOZ (1640-1641 - przygotowany wniosek o sprostowanie datacji)	Nr rej. zabyt. 721/Wlkp/A z 02.12.2008
5.	Września	ul. Świętokrzyska 18	CMENTARZ KOŚCIELNY	XVII w.	Nr rej. zabyt. 721/Wlkp/A z 02.12.2008
6.	Września	ul. Gnieźnieńska 4	CMENTARZ RZMSKO-KATOLICKI (farny)	XVIII/XIX w. wg. WUOZ (1821 r. – przygotowany wniosek o sprostowanie datacji)	
7.	Września	ul. Gnieźnieńska 4	KAPLICA CMENTARNA	l. 20. XX w. wg. WUOZ (1913 r. – przygotowany wniosek o sprostowanie datacji)	strefa ochrony konserwatorskiej
8.	Września	ul. Gnieźnieńska 4	OGRODZENIE Z BRAMĄ CMENTARZA KATOLICKIEGO	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
9.	Wrzesnia	ul. Kościuszki	CMENTARZ KOMUNALNY	od 1972 r.	
10.	Września	ul. Koszarowa 1	ZESPÓŁ KOSZAR - KASYNO	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
11.	Września	ul. Koszarowa 3	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
12.	Września	ul. Koszarowa 4	ZESPÓŁ KOSZAR - KOMENDANTURA	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
13.	Września	ul. Koszarowa 7	Z ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
14.	Września	ul. Koszarowa 8	ZESPÓŁ KOSZAR - WOZOWNIA (ob. pływalnia)	1910 r.	Nr rej. zabyt. 2586/A z 26.03.1996
15.	Września	ul. Koszarowa 9	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
16.	Września	ul. Koszarowa 12	ZESPÓŁ KOSZAR - BLOK ŻOŁNIERSKI (ob. Zespół Szkół Zawod.)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
17.	Września	ul. Koszarowa 13	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
18.	Września	ul. Koszarowa 15	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej

19.	Września	ul. T. Kościuszki 14	ZESPÓŁ KOSZAR - BLOK ŻOŁNIERSKI	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
20.	Września	ul. T. Kościuszki 14	ZESPÓŁ KOSZAR - MAGAZYN MUNDUROWY	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
21.	Września	ul. T. Kościuszki 15	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
22.	Września	ul. T. Kościuszki 16	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
23.	Września	ul. T. Kościuszki 17	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
24.	Września	ul. T. Kościuszki 18	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
25.	Września	ul. T. Kościuszki 19	ZESPÓŁ KOSZAR - DOM MIESZKALNY OFICERÓW (ob. dom)	1900-1910	strefa ochrony konserwatorskiej
26.	Września	ul. T. Kościuszki, ul. Koszarowa	ZESPÓŁ KOSZAR - OGRODZENIE ZESPOŁU KOSZAR	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
27.	Września	ul. Ratuszowa 1 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 1)	RATUSZ, (ob. Urząd Miasta i Gminy)	1909-1910	Nr rej. zabyt. 191/Wlkp/A z 28.06.2004
28.	Września	ul. Chopina 10	ZESPÓŁ STAROSTWA - STAROSTWO (ob. Starostwo Powiatowe)	XIX/XX w. (1850-1939)	strefa ochrony konserwatorskiej
29.	Września	ul. F. Chopina 9	ZESPÓŁ STAROSTWA - WILLA STAROSTY (ob. Urząd Stanu Cywilnego)	1913-1915 (proj. arch. Paulus i Liloe)	Nr rej. zabyt. 385/Wlkp/A z 25.07.2006
30.	Września	ul. 3 Maja 12	ZESPÓŁ STAROSTWA - BUDYNEK MIESZKALNO-GOSPODARCZY	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
31.	Września	ul. Szkolna 23 i ul. Staszica 12	DOM URZĘDNIKÓW PAŃSTWOWYCH (ob. Komenda Powiatowa Policji)	1925 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
32.	Września	ul. Jana Pawła II 10 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 10)	SĄD POWIATOWY	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
33.	Września	ul. Sądowa 1	WIĘZIENIE (ob. biura i Prokuratura Rejonowa)	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
34.	Września	ul. Warszawska 20	SZPITAL POWIATOWY	1925-1929	strefa ochrony konserwatorskiej
35.	Września	ul. Szkolna 25	DOM STARCÓW I PRZYCHODNIA PRZECIWGRUŹLICZA (ob. Dom Pomocy Społecznej)	1928 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
36.	Września	ul. Witkowska 1	WYŻSZA SZKOLĄ MIEJSKA DLA CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT (ob. Liceum Ogólnokształcące)	1911 r.	Nr rej. zabyt. 798/Wlkp/A z 25.05.2010
37.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 13	SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH” (ob. Muzeum i Biblioteka)	2 poł. XVIII w./ 1837-1840	Nr rej. zabyt. 1569/A z 10.09.1974
38.	Września	ul. Szkolna 1	SZKOŁA LUDOWA (Szkoła Podstawowa nr 1)	pocz. XX w. (1902-1903 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej
39.	Września	ul. Gnieźnieńska 29	SZKOŁA MLECZARSKA	1928 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
40.	Września	ul. 3 Maja 8	URZĄD CELNY	1895 r. (w dokumentacji WUOZ omyłka pisarska: 1805 – przygotowany wniosek o sprostowanie datacji)	strefa ochrony konserwatorskiej

41.	Września	ul. Warszawska 34	POCZTA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
42.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DWORZEC KOLEJOWY	1887 r.	
43.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - ZADASZENIE PERONU I	pocz. XX w.	
44.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - ZADASZENIE PERONU II	pocz. XX w.	
45.	Września	ul. Dworcowa 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - POMPA KOLEJOWA	pocz. XX w.	
46.	Września	po zachodniej stronie torowiska	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - WIEŻA CIŚNIEŃ	1907 r.	
47.	Września	ul. Dworcowa	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 1	1900-1910	
48.	Września	ul. Dworcowa 2	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 2	1900-1910	
49.	Września	ul. Dworcowa 2	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 2	1900-1910	
50.	Września	ul. Dworcowa 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 3	1900-1910	
51.	Września	ul. Dworcowa 4	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 4	1900-1910	
52.	Września	ul. Dworcowa 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM NR 5	1900-1910	
53.	Września	ul. Dworcowa 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 5	1900-1910	
54.	Września	ul. I. Paderewskiego 1	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	
55.	Września	ul. I. Paderewskiego 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	
56.	Września	ul. I. Paderewskiego 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	
57.	Września	ul. I. Paderewskiego b.n.	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	pocz. XX w.	
58.	Września	ul. Świętokrzyska 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	1900-1910	
59.	Września	ul. Świętokrzyska 5	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 5	pocz. XX w.	
60.	Września	ul. Świętokrzyska 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM	pocz. XX w.	
61.	Września	ul. Czerniejewska 3	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO - DOM DRUŻNIKA	pocz. XX w.	
62.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - PAŁAC	ok. 1830 i 1850, k. XIX w., przebud. po 1945	Nr rej. zabyt. 966/A z 05.03.1970 i 775/Wlkp/A z 15.01.2010 strefa ochrony konserwatorskiej
63.	Września	ul. Opieszyn 6 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Harcerska 6)	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM ADMINISTRACJI DOMINIALNEJ	poł. XIX w. (ok. 1830 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej

64.	Września	ul. Opieszyn 7 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Harcerska 7)	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM ADMINISTRACJI DOMINIALNEJ	poł. XIX w. (ok. 1830 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej
65.	Września	ul. Opieszyn 5	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM MIESZKALNY SŁUŻBY	poł. XIX w. (ok. 1830 r.)	strefa ochrony konserwatorskiej
66.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - DOM SŁUŻBY I PRALNIA	1830-1840	strefa ochrony konserwatorskiej
67.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY PRALNI	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
68.	Września	ul. Opieszyn 1	ZESPÓŁ PAŁACOWY OPIESZYN - PARK KRAJOBRAZOWY (im. Dzieci Wrzesińskich)	poł. XVIII w.-XIX w.	Nr rej. zabyt. 775/Wlkp/A z 15.01.2010 strefa ochrony konserwatorskiej
69.	Września	ul. Kaliska 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY ZAWODZIE - KOMIN GORZELNI	k. XIX w.	
70.	Września	ul. Kaliska 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY ZAWODZIE - OBORA (ob. dom mieszkalny)	k. XIX w., przebud. I. 50. XX w.	
71.	Września	ul. F. Chopina 3	ŚCIANA FRONTOWA DOMU	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
72.	Września	ul. F. Chopina 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
73.	Września	ul. F. Chopina 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
74.	Września	ul. F. Chopina 7	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
75.	Września	przy ul. F. Chopina, należący do posesji ul. Harcerska 14 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. F. Chopina 8)	DOM Z OFICYNĄ	1911 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
76.	Września	ul. F. Chopina 8 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. F. Chopina 9)	WILLA (tzw. WILLA STELMACHOWSKIEGO, dawna siedziba Gminy Września-Południe)	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
77.	Września	ul. I. Daszyńskiego 1	DOM	k. XIX w.	
78.	Września	ul. I. Daszyńskiego 7	DOM	1923 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
79.	Września	ul. I. Daszyńskiego	PARK MIEJSKI IM. JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
80.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
81.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
82.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
83.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 4	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
84.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
85.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 7	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

86.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 8	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
87.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 9 (wg. pierwotnej dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Rzeczna 9)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
88.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 10	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
89.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 11	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
90.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 14	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
91.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 14	DOM (obok DOMU nr 14)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
92.	Września	ul. Fabryczna 18	DOM (GMINY ŻYDOWSKIEJ)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
93.	Września	ul. Fabryczna 19	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
94.	Września	ul. Fabryczna 27	DOM Z OFICYNĄ	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
95.	Września	ul. Fabryczna 28	DOM	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
96.	Września	ul. Fabryczna 29	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
97.	Września	ul. Fabryczna 32	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
98.	Września	ul. Fabryczna 33	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
99.	Września	ul. Fabryczna 36	DOM (tzw. WILLA KADENÓW)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
100.	Września	ul. Fabryczna 37	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
101.	Września	ul. Fabryczna 41	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
102.	Września	ul. Fabryczna 41a	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
103.	Września	ul. Fabryczna 44	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
104.	Września	ul. Gnieźnieńska 1	DOM (dawny HOTEL DWORCOWY)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
105.	Września	ul. Gnieźnieńska 5	DOM (dawniej BIURA TARTAKU)	k. XIX w.	
106.	Września	ul. Gnieźnieńska 6	DOM (tzw. WILLA KALISZEWSKICH)	l. 30 XX w.	
107.	Września	ul. Gnieźnieńska 7	DOM (tzw. WILLA JEŻYKOWSKIEGO)	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
108.	Września	ul. Gnieźnieńska 11	DOM	l. 20 XX w.	
109.	Września	ul. Gnieźnieńska 12	DOM	l. 30 XX w.	

110.	Września	ul. Gnieźnieńska 17	ZESPÓŁ DOMU - FOLWARK MARIANOWO - DOM (późn. SZKOŁA ROLNICZA)	4 ćw. XIX w.	
111.	Września	ul. Gnieźnieńska 17	ZESPÓŁ DOMU - FOLWARK MARIANOWO - BUDYNEK GOSPODARCZY (późn. SZKOŁA ROLNICZA)	k. XIX w.	
112.	Września	ul. Gnieźnieńska 17	ZESPÓŁ DOMU - FOLWARK MARIANOWO – BUDYNEK GOSPODARCZY (późn. SZKOŁA ROLNICZA)	k. XIX w.	
113.	Września	ul. Gnieźnieńska 30	DOM SĘDZIEGO	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
114.	Września	ul. Gnieźnieńska 32	DOM	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
115.	Września	ul. Gnieźnieńska 36	DOM (tzw. WILLA URBAŃSKIEGO)	l. 30 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
116.	Września	ul. Harcerska 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
117.	Września	ul. Harcerska 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
118.	Września	ul. Harcerska 3	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
119.	Września	ul. Harcerska 4	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
120.	Września	ul. Harcerska 5	DOM (dawniej ŻEŃSKA SZKOŁA WYDZIAŁOWA)	1904 r. (w dokumentacji WUOZ k. XIX w.)	strefa ochrony konserwatorskiej
121.	Września	ul. Harcerska 6	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
122.	Września	ul. Harcerska 7	DOM (dawn. HOTEL)	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
123.	Września	ul. Harcerska 8	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
124.	Września	ul. Harcerska 9	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
125.	Września	ul. Harcerska 10	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
126.	Września	ul. Harcerska 11	DOM	1 ćw. XX	strefa ochrony konserwatorskiej
127.	Września	ul. Harcerska 12	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
128.	Września	ul. Harcerska 18	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
129.	Września	ul. Harcerska 19	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
130.	Września	ul. Jana Pawła II 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
131.	Września	ul. Jana Pawła II 4	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
132.	Września	ul. Jana Pawła II 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
133.	Września	ul. Jana Pawła II 6	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej

134.	Września	ul. Jana Pawła II 7	DOM	1874 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
135.	Września	ul. Jana Pawła II 8	DOM	2 poł. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
136.	Września	ul. Jana Pawła II 9	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
137.	Września	ul. Jana Pawła II 12	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
138.	Września	ul. Jana Pawła II 13	DOM	1910 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
139.	Września	ul. Jana Pawła II 14	DOM	2 poł XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
140.	Września	ul. Jana Pawła II 15	DOM	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
141.	Września	ul. Jana Pawła II 16	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
142.	Września	ul. Jana Pawła II 16 (pod tym samym numerem co dom wyżej, w dokumentacji WUOZ wspinany jako ul. Jana Pawła II 17	DOM	kon. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
143.	Września	ul. Jana Pawła II 17	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
144.	Września	ul. Jana Pawła II 18	DOM (tzw. DOM CUKROWNICZY)	1919 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
145.	Września	ul. Jana Pawła II 22 (w dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Jana Pawła 20)	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
146.	Września	ul. Jana Pawła II 22 (pod tym samym numerem co dom wyżej)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
147.	Września	ul. Jana Pawła II 23	DOM	1830 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
148.	Września	ul. Jana Pawła II 24	DOM	1909 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
149.	Września	ul. Jana Pawła II 25	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
150.	Września	ul. Jana Pawła II 26	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
151.	Września	ul. Jana Pawła II 27	DOM	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
152.	Września	ul. Jana Pawła II 28	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
153.	Września	ul. Jana Pawła II 29	DOM	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
154.	Września	ul. Jana Pawła II 30	DOM (dawny HOTEL HAENISCH)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
155.	Września	ul. Jana Pawła II 32	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

156.	Września	ul. Jana Pawła II 33	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
157.	Września	ul. J. Kilińskiego 3	DOM	pocz. XX w.	
158.	Września	ul. Kosynierów 5	DOM	l. 30 XX w.	
159.	Września	ul. Kosynierów 7	DOM PRACOWNIKÓW KOLEJOWYCH	l. 30 XX w.	
160.	Września	ul. Kosynierów 9	DOM	l. 20 XX w.	
161.	Września	ul. Kościelna 1 i 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
162.	Września	ul. Kościelna 2	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
163.	Września	ul. Kościelna 3	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
164.	Września	ul. Kościelna 6	DOM	1905 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
165.	Września	ul. Kościelna 7	DOM (obecnie PROBOSTWO)	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
166.	Września	ul. Kościelna 8	DOM	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
167.	Września	ul. Kościelna 9	DOM	1896 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
168.	Września	ul. Kościelna 12	DOM (STARE PROBOSTWO, późn. wikaryjka)	l. 70 XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
169.	Września	ul. Kościelna 13	DOM (w dawn. zespole folwarku proboszczowskiego)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
170.	Września	ul. Kościelna 14	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
171.	Września	ul. Kościelna 17	DOM	1914 r. (w dokumentacji WUOZ 4 ćw. XIX w.)	strefa ochrony konserwatorskiej
172.	Września	ul. Kościelna 18	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
173.	Września	ul. Kościelna 20	DOM (dawna ORGANISTÓWKA)	1907 r. (w dokumentacji WUOZ 1 ćw. XX w.)	strefa ochrony konserwatorskiej
174.	Września	ul. T. Kościuszki 1	DOM	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
175.	Września	ul. T. Kościuszki 4	DOM URZĘDNIKA (dawn. POWIATOWY INSPEKTORAT SZKOLNY)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
176.	Września	ul. T. Kościuszki 4	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 4	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
177.	Września	ul. T. Kościuszki 5	DOM URZĘDNIKA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
178.	Września	ul. T. Kościuszki 5	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 5	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
179.	Września	ul. T. Kościuszki 6	DOM URZĘDNIKA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
180.	Września	ul. T. Kościuszki 8	DOM DLA PRACOWNIKOW URZĘDU	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

181.	Września	ul. T. Kościuszki 9-10	DOM DLA PRACOWNIKOW URZĘDU	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
182.	Września	ul. T. Kościuszki 11	WILLA	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
183.	Września	ul. T. Kościuszki 11	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 11	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
184.	Września	ul. T. Kościuszki 23	DOM (WILLA HRABIEGO)	1910 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
185.	Września	ul. Ks. J. Laskowskiego 2	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
186.	Września	ul. Ks. J. Laskowskiego 3	DOM (w pierwotnej dokumentacji WUOZ wpisany jako ul. Ks. K. Laskowskiego 2)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
187.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 2	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
188.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 3	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
189.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 4	DOM	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
190.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 8	DOM	l. 30 XX w.	
191.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 12	DOM	l. 30 XX w.	
192.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 14	DOM	l. 20 XX w.	
193.	Września	ul. Legii Wrzesińskiej 18	DOM	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
194.	Września	ul. 3 Maja 1	DOM	1889 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
195.	Września	ul. 3 Maja 2	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
196.	Września	ul. 3 Maja 3	DOM (dawny OŚRODEK ZDROWIA, ob. biura Starostwa Powiatowego)	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
197.	Września	ul. 3 Maja 3	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 3	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
198.	Września	ul. 3 Maja 11	DOM (dawna PASTORÓWKA)	1 poł XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
199.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 1)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - DOM MIESZKALNY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
200.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 1)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - BUDYNEK GOSPODARZY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
201.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 2)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - BUDYNEK GOSPODARZY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
202.	Września	ul. 3 Maja bez nr (obiekt przypisany ewidencyjnie do ul. F. Chopina 1 i 2)	ZESPOŁ BUDYNKÓW - BRAMA	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

203.	Września	ul. A. Mickiewicza 1 i 2	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
204.	Września	ul. A. Mickiewicza 4	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
205.	Września	ul. A. Mickiewicza 4	OFICYNA DOMU NR 4	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
206.	Września	ul. A. Mickiewicza 5	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
207.	Września	ul. A. Mickiewicza 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
208.	Września	ul. A. Mickiewicza 7	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
209.	Września	ul. A. Mickiewicza 8	DOM	3 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
210.	Września	ul. A. Mickiewicza 9	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
211.	Września	ul. A. Mickiewicza 10	DOM	1901 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
212.	Września	ul. Miłosławska 1	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
213.	Września	ul. Miłosławska 2	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
214.	Września	ul. Miłosławska 3	DOM	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
215.	Września	ul. Miłosławska 4	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
216.	Września	ul. Miłosławska 5	DOM	1905 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
217.	Września	ul. Miłosławska 6	DOM	l. 30 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
218.	Września	ul. Miłosławska 7	DOM (dawn. HOTEL WARSZAWSKI)	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
219.	Września	ul. Miłosławska 9	DOM (tzw. WILLA ŁOSIŃSKIEGO)	l. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
220.	Września	ul. Miłosławska 15	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
221.	Września	ul. Miłosławska 16	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
222.	Września	ul. Miłosławska 19 (w pierw. dokumentacji WUOZ wpis. jako ul. Mickiewicza 19)	DOM	1911 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
223.	Września	ul. Miłosławska 21	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
224.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - OGRÓD	1924-1925	
225.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - ALTANA	1924-1925	
226.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - TEREN STRZELNICY	1924-1925	
227.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - BUDYNEK STRZELNICY	1924-1925	

228.	Września	ul. I. Paderewskiego 7	DOM	l. 30 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
229.	Września	ul. I. Paderewskiego 27	DOM	l. 20 XX w.	
230.	Września	ul. I. Paderewskiego 28	DOM	1933 r.	
231.	Września	ul. I. Paderewskiego 31	DOM	l. 30 XX w.	
232.	Września	ul. I. Paderewskiego 36	DOM	1932 r.	
233.	Września	ul. I. Paderewskiego 39	DOM	l. 30 XX w.	
234.	Września	ul. I. Paderewskiego 43	DOM	l. 30. XX w.	
235.	Września	ul. I. Paderewskiego 45	DOM	l. 30. XX w.	
236.	Września	ul. I. Paderewskiego 46	DOM	l. 30. XX w.	
237.	Września	ul. Parkowa 1	DOM	l. 30. XX w.	
238.	Września	ul. Parkowa 3	DOM	l. 30. XX w.	
239.	Września	Rynek 1	DOM (dawny HOTEL POD BIAŁYM ORŁEM)	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
240.	Września	Rynek 2	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
241.	Września	Rynek 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
242.	Września	Rynek 6	DOM	1912 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
243.	Września	Rynek 7	DOM	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
244.	Września	Rynek 9	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
245.	Września	Rynek 10	DOM (dawn. STARY RATUSZ)	k. XIX w., przeb. w l. 2011-2012	strefa ochrony konserwatorskiej
246.	Września	Rynek 11	DOM	1910 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
247.	Września	Rynek 12	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
248.	Września	Rynek 13	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
249.	Września	Rynek 14	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
250.	Września	Rynek 15	DOM	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
251.	Września	Rynek 16	DOM	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
252.	Września	Rynek 17	DOM	1 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
253.	Września	Rynek 18	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
254.	Września	Rynek 20	ŚCIANA FRONTOWA DOMU	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

255.	Września	Rynek 21	DOM	XIX/XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
256.	Września	Rynek 22	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
257.	Września	Rynek 23	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
258.	Września	Rynek 24	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
259.	Września	Rynek 25	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
260.	Września	ul. Rzeczna 1	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
261.	Września	ul. Rzeczna 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
262.	Września	ul. Rzeczna 7	DOM	poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
263.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 9 (w pierw. dokumentacji WUOZ jako ul. Rzeczna 9)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
264.	Września	ul. H. Sienkiewicza 1	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
265.	Września	ul. H. Sienkiewicza 2	DOM	1898 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
266.	Września	ul. H. Sienkiewicza 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
267.	Września	ul. H. Sienkiewicza 4	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
268.	Września	ul. H. Sienkiewicza 5	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
269.	Września	ul. H. Sienkiewicza 6	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
270.	Września	ul. H. Sienkiewicza 7	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
271.	Września	ul. H. Sienkiewicza 8	DOM	1907 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
272.	Września	ul. H. Sienkiewicza 9	DOM	l. 20 XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
273.	Września	ul. H. Sienkiewicza 10	DOM (w strukturze kamienicy przy ul. Warszawskiej 40)	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
274.	Września	ul. H. Sienkiewicza 11	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
275.	Września	ul. H. Sienkiewicza 12	DOM	l. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
276.	Września	ul. H. Sienkiewicza 13	DOM	2 poł. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
277.	Września	ul. H. Sienkiewicza 14	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
278.	Września	ul. H. Sienkiewicza 15-16	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

279.	Września	ul. H. Sienkiewicza 17	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
280.	Września	ul. H. Sienkiewicza 18	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
281.	Września	ul. H. Sienkiewicza 19	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
282.	Września	ul. H. Sienkiewicza 20	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
283.	Września	ul. H. Sienkiewicza 21	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
284.	Września	ul. H. Sienkiewicza 21 (ten sam numer co dom wyżej)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
285.	Września	ul. Słowian 5	DOM	l. 20. XX w.	
286.	Września	ul. Słowian 23	DOM	l. 20. XX w.	
287.	Września	Plac św. Stanisława 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
288.	Września	ul. S. Staszica 1	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
289.	Września	ul. S. Staszica 5	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
290.	Września	ul. S. Staszica 13	DOM (WILLA)	l. 30. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
291.	Września	ul. S. Staszica 14	DOM (WILLA)	l. 20. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
292.	Września	ul. S. Staszica 15	DOM (WILLA)	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
293.	Września	ul. Szkolna 12	PRZEDSZKOLE (dawna OCHRONKA PARAFIALNA)	pocz. XX w.	
294.	Września	ul. Szkolna 17	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
295.	Września	ul. Szkolna 18	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
296.	Września	ul. Szkolna 20	DOM	k. XIX w	strefa ochrony konserwatorskiej
297.	Września	ul. Szkolna 21	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
298.	Września	ul. Szkolna 23	DOM (URZĘDNIKÓW MIEJSKICH, ob. Komenda Powiatowa Policji)	1925 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
299.	Września	ul. Szkolna 27 a, b, c	BLOK MIESZKALNY (trzy klatki schodowe a, b i c)	1941 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
300.	Września	ul. Szkolna 28-29-30	BLOK MIESZKALNY (trzy klatki schodowe nr 28, 29 i 30)	1941 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
301.	Września	ul. Szkolna 31-32	BLOK MIESZKALNY (dwie klatki schodowe nr 31 i 32)	1941 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
302.	Września	ul. Warszawska 2	DOM	1913 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
303.	Września	ul. Warszawska 3	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

304.	Września	ul. Warszawska 4	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
305.	Września	ul. Warszawska 5	DOM Z OFICYNAMI	1905 r.	Nr. rej. zabyt. 2569/A Z 28.12.1995 strefa ochrony konserwatorskiej
306.	Września	ul. Warszawska 6	DOM	1904 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
307.	Września	ul. Warszawska 7	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
308.	Września	ul. Warszawska 8	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
309.	Września	ul. Warszawska 9	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
310.	Września	ul. Warszawska 10	DOM	I poł. XIX w,	Nr rej. zabyt. 967/A Z 5.03.1970 strefa ochrony konserwatorskiej
311.	Września	ul. Warszawska 11	DOM	1889 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
312.	Września	ul. Warszawska 11 (ten sam numer co dom wyżej)	DOM	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
313.	Września	ul. Warszawska 12	DOM	1905 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
314.	Września	ul. Warszawska 13	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
315.	Września	ul. Warszawska 15	DOM	XIX w,	Nr rej. zabyt. 2173/A z 20.02.1989 strefa ochrony konserwatorskiej
316.	Września	ul. Warszawska 16	DOM	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
317.	Września	ul. Warszawska 17	DOM	1931 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
318.	Września	ul. Warszawska 18	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DOMU NR 18	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
319.	Września	ul. Warszawska 21	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
320.	Września	ul. Warszawska 22	DOM	k. XIX w., odbud. 2010 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
321.	Września	ul. Warszawska 23	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
322.	Września	ul. Warszawska 24	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
323.	Września	ul. Warszawska 25	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
324.	Września	ul. Warszawska 28	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
325.	Września	ul. Warszawska 29	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej

326.	Września	ul. Warszawska 30	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
327.	Września	ul. Warszawska 31	DOM	2 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
328.	Września	ul. Warszawska 32	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
329.	Września	ul. Warszawska 33	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
330.	Września	ul. Warszawska 35	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
331.	Września	ul. Warszawska 36	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
332.	Września	ul. Warszawska 38	DOM	4 ćw. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
333.	Września	ul. Warszawska 39	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
334.	Września	ul. Warszawska 39 (ten sam numer co dom wyżej)	DOM	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
335.	Września	ul. Warszawska 40	DOM	XIX/XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
336.	Września	ul. W. Wiewiórowskiego 2	DOM	l. 20. XX w.	
337.	Września	ul. Witkowska 8	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
338.	Września	ul. Witkowska 10	DOM	1 ćw. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
339.	Września	ul. Witkowska bez nr	WIEŻA CIŚNIEŃ	1908 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
340.	Września	ul. Miłosławska 8	STACJA POMP	1912 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
341.	Września	ul. Warszawska 27a	ZESPÓŁ BROWARU – BUDYNEK PRODUKCYJNY	1874 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
342.	Września	ul. Warszawska 27	ZESPÓŁ BROWARU – DOM PRZY BROWARZE	1906 r.	strefa ochrony konserwatorskiej
343.	Września	ul. Warszawska 27	ZESPÓŁ BROWARU - SALA ODEON	k. XIX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
344.	Września	ul. Witkowska 9 (w dokumentacji WUOZ pojawia się pod nr 7)	ZESPÓŁ RZEŹNI MIEJSKIEJ - BUDYNEK MIESZKALNY	pocz. XX w.	strefa ochrony konserwatorskiej
345.	Września	ul. Kolejowa 2	POZOSTAŁOŚCI DAWN. CUKROWNI, 4 BUDYNKI PRODUKCYJNO-MAGAZYNOWE	l. 80 XIX w.	
346.	Września	ul. Kolejowa 2	POZOSTAŁOŚCI DAWN. CUKROWNI, KOTŁOWNIA	l. 80. XIX w.	
347.	Września	ul. Czerniejewska 4a	ZESPÓŁ MŁYNA - WILLA w zespole młyna	l. 20. XX w.	
348.	Września	ul. Czerniejewska 4	ZESPÓŁ MŁYNA - MŁYN w zespole młyna	l. 20. XX w.	
349.	Września	ul. Czerniejewska 4	ZESPÓŁ MŁYNA - BUDYNEK GOSPODARCZY	l. 20. XX w.	

BARDO					
1.	Bardo	Bardo 12	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁJA	1783 r.	Nr rej. zabyt. 950/A z 04.03.1970
2.	Bardo	Bardo	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	XVIII w.	
3.	Bardo	Bardo 17	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. DOM NR 17	pocz. XX w.	
4.	Bardo	Bardo 17	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	
5.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	l. 30. XIX w., pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 961/A z 05.03.1970
6.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK DWORSKI	pocz. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2159/A z 26.06.1989
7.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - WOZOWNIA ob. bud. magazynowo-garażowy	ok. 1910 r.	Nr rej. zabyt. 2618/A z 28.03.1997
8.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	ok. 1910 r.	Nr rej. zabyt. 2618/A z 28.03.1997
9.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN	ok. 1910 r.	Nr rej. zabyt. 2618/A z 28.03.1997
10.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - 2 BRAMY	poł. XIX w.	
11.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - FILARY FURTY DO PARKU	XIX/XX w.	
12.	Bardo	Bardo 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE PARKU	XIX/XX w.	
13.	Bardo	Bardo 23	DOM	1902 r.	
14.	Bardo	Bardo 23	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 23	pocz. XX w.	
15.	Bardo	Bardo 6	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH	XIX/XX w.	
16.	Bardo	Bardo 7	CZWORAK	XIX/XX w.	
17.	Bardo	Bardo 7a	DOM	1913 r.	
18.	Bardo	Bardo 16	DOM	1913 r.	
19.	Bardo	Bardo 3	STODOŁA w zagrodzie nr 3	1 poł. XX w.	
20.	Bardo	Bardo 20	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH	XIX/XX w.	
21.	Bardo	Bardo 24	DOM	1 poł. XX w.	
22.		Bardo 25	STODOŁA w zagrodzie nr 25	1 poł. XX w.	

BIAŁĘŻYCE					
1.	Białężyce	Białężyce	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	1908 r.	Nr rej. zabyt. 1730/a z 29.04.1975
2.	Białężyce	Białężyce	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1730/a z 29.04.1975
3.	Białężyce	Białężyce	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OGRODZENIE	pocz. XX w.	
4.	Białężyce	Białężyce 38	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	pocz. XX w.	
5.	Białężyce	Białężyce 44	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SZEŚCIORAK	1917 r.	
6.	Białężyce	Białężyce 46	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWOJAK	pocz. XX w.	
7.	Białężyce	Białężyce 56	DRÓŻBÓWKA	XIX/XX w.	

BIERZGLIN					
1.	Bierzglin	Bierzglin 22	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWÓR	1912 r.	
2.	Bierzglin	Bierzglin 27	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - RZĄDCÓWKA	1912 r.	
3.	Bierzglin	Bierzglin 28	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	1912 r.	
4.	Bierzglin	Bierzglin 27	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA-STAJNIA-UJEŻDŻALNIA	4 ćw. XIX w.	
5.	Bierzglin	Bierzglin	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SPICHLERZ	4 ćw. XIX w.	
6.	Bierzglin	Bierzglin 7	ZESPÓŁ SZKOŁY 1 - SZKOŁA ob. dom	k. XIX w.	
7.	Bierzglin	Bierzglin 7	ZESPÓŁ SZKOŁY 1 - BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	
8.	Bierzglin	Bierzglin 14	ZESPÓŁ SZKOŁY 2 - SZKOŁA ob. dom	pocz. XX w.	
9.	Bierzglin	Bierzglin 14	ZESPÓŁ SZKOŁY 1 - BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	
10.	Bierzglin	Bierzglin 14	ZESPÓŁ SZKOŁY 1 - OGRODZENIE	pocz. XX w.	
11.	Bierzglin	Bierzglin 13	DOM w zagrodzie 13	pocz. XX w.	
12.	Bierzglin	Bierzglin 13	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 13	pocz. XX w.	
13.	Bierzglin	Bierzglin 19	DOM	pocz. XX w.	

14.	Bierzglin	Bierzglin 21	DOM	pocz. XX w.	
15.	Bierzglin	Bierzglin 21	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 21	pocz. XX w.	
16.	Bierzglin	Bierzglin 21	OGRODZENIE w zagrodzie nr 21	pocz. XX w.	
17.	Bierzglin	Bierzglin	CMENTARZ EWANGELICKI	2 poł. XIX w.	

BIERZGLINEK					
1.	Bierzglinek	Ul. Klonowa 39	SZKOŁA ob. kaplica św. Rodziny	pocz. XX w.	
2.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA-STAJNIA	XIX/XX w.	
3.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA-CHLEW	XIX/XX w.	
4.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - SPICHLERZ	XIX/XX w.	
5.	Bierzglinek	ul. Lipowa 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	XIX/XX w.	
6.	Bierzglinek	ul. Orzechowa 12	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWOJAK	XIX/XX w.	
7.	Bierzglinek	ul. Orzechowa 14	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - DWOJAK	XIX/XX w.	

CHOCICZA MAŁA					
1.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	3 ćw. XIX w.	
2.	Chocicza Mała	Chocicza Mała	ZESPÓŁ DWORSKI - OFICYNA	4 ćw. XIX w.	
3.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2061/A z 1.1986
4.	Chocicza Mała	Chocicza Mała	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - KURNIK	4 ćw. XIX w.	
5.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	
6.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 12	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	
7.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 23	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	
8.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 24	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	4 ćw. XIX w.	
9.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 3	DOM (poniatówka) w zagrodzie nr 3	l. 30. XX w.	

10.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 3	BUDYNKI GOSPODARCZE w zagrodzie nr 3	l. 30. XX w.	
11.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 4	DOM (poniatówka)	l. 30. XX w.	
12.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 6	DOM (poniatówka)	l. 30. XX w.	
13.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 9	DOM (poniatówka)	1936 r.	
14.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 9	BUDYNKI GOSPODARZE w zagrodzie nr 9	1936 r.	

CHOCICZA WIELKA					
1.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 22	SZKOŁA (stara)	k. XIX w.	
2.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	XIX/XX w.	
3.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	XIX/XX w.	Nr rej. zabyt. 2060/A z 1.1986
4.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	k. XIX w.	
5.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	k. XIX w.	
6.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - POZOSTAŁOŚCI OGRODZENIA	4 ćw. XIX w.	
7.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 14	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	
8.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 15	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	
9.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 15	OBORA DLA KRÓW ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH	k. XIX w.	
10.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 16	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	
11.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 17	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	
12.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 18	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	
13.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 18	BUDYNEK GOSPODARCZY przy domu nr 18	k. XIX w.	
14.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 19	DOM ROBOTNIKÓW FOLWARCZNYCH ob. dom	k. XIX w.	

CHWALIBOGOWO					
1.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 22	RZĄDCÓWKA	ok. 1880 r.	

2.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - PAŁAC	ok. 1890 r.	Nr rej. zabyt. 1452/A z 08.06.1973
3.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - OBORA	ok. 1880 r.	
4.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - SPICHLERZ	ok. 1880 r.	
5.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - OBORA II	k. XIX w.	
6.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - STAJNIA WYJAZDOWA - WOZOWNIA	k. XIX w.	
7.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - OWCZARNIA	k. XIX w.	
8.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - WIEŻA CIŚNIEŃ	ok. 1905 r.	
9.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - KUŹNIA	k. XIX w.	
10.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 2	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - ROSZARNIA DO LNU	k. XIX w.	
11.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1452/A z 08.06.1973
12.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 5	OCHRONKA ob. dom	1 ćw. XX w.	
13.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 10	CZWORAK	1 ćw. XX w.	
14.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 16	OŚMIORAK	1 ćw. XX w.	
15.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 20	CZWRORAK DLA PRACOWNIKÓW FUNKCYJNYCH WIEZY CIŚNIEŃ	1 ćw. XX w.	

GONICE					
1.	Gonice	Gonice 14	KUŹNIA I DOM NR 14	1907 r.	

GOZDOWO					
1.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚŚ. FILIPA I JAKUBA	1881-1883 r.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006
2.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE Z BRAMKAMI	4 ćw. XIX w..	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006
3.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - CMENTARZ KOŚCIELNY	XIX/XX w.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006
4.	Gozdowo	Gozdowo 62	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - ORGANISTÓWKA	1909 r.	Nr rej. zabyt. 343/Wlkp/A z 12.06.2006

5.	Gozdowo	Gozdowo	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	XIX/XX w.	
6.	Gozdowo	Gozdowo 60	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - TROJAK	2 ćw. XIX w.	
7.	Gozdowo	Gozdowo bez nr	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OBORA	pocz. XX w.	
8.	Gozdowo	Gozdowo 64	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	2 poł. XIX w.	
9.	Gozdowo	Gozdowo 65	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	2 poł. XIX w.	
10.	Gozdowo	Gozdowo 66	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	2 poł. XIX w.	
11.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	k. XIX w.	
12.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	1916 r.	
13.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - KUŹNIA	1924 r.	
14.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	
15.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	1912 r.	
16.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA I	1906 r.	
17.	Gozdowo	Gozdowo 63	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA II	1930 r.	
18.	Gozdowo	Gozdowo 57	SZKOŁA ob. Dom Samopomocy Środowiskowej	XIX/XX w.	
19.	Gozdowo	Gozdowo 21	DOM	1 ćw. XX w.	
20.	Gozdowo	Gozdowo 22	DOM w zagrodzie nr 22	1 ćw. XX w.	
21.	Gozdowo	Gozdowo 22	OBORA w zagrodzie nr 22	1 poł. XX w.	
22.	Gozdowo	Gozdowo 22	STODOŁA w zagrodzie nr 22	1 poł. XX w.	
23.	Gozdowo	Gozdowo27	DOM w zagrodzie nr 27	pocz. XX w.	
24.	Gozdowo	Gozdowo 27	STODOŁA w zagrodzie nr 27	pocz. XX w.	
25.	Gozdowo	Gozdowo 28	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 28	pocz. XX w.	
26.	Gozdowo	Gozdowo 28	STODOŁA w zagrodzie nr 28	pocz. XX w.	
27.	Gozdowo	Gozdowo 29	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 29	pocz. XX w.	

28.	Gozdowo	Gozdowo 30	DOM w zagrodzie nr 30	pocz. XX w.	
29.	Gozdowo	Gozdowo 30	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 30	pocz. XX w.	
30.	Gozdowo	Gozdowo 34	DOM	XIX/XX w.	
31.	Gozdowo	Gozdowo 36	DOM	1939-1945	
32.	Gozdowo	Gozdowo 41	DOM	1939 r.	
33.	Gozdowo	Gozdowo 43	DOM	1908 r.	
34.	Gozdowo	Gozdowo 48	DOM	1 ćw. XX w.	
35.	Gozdowo	Gozdowo 79	DOM	1939-1945	

GOZDOWO MŁYN					
1.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OWCZARNIA	k. XIX w.	
2.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	k. XIX w.	
3.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STODOŁA	XIX/XX w.	
4.	Gozdowo Młyn	Gozdowo Młyn 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	2 poł. XIX w.	

GRZYBOWO					
1.	Grzybowo	Grzybowo 35	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA	1757 r., wieża 1929/1930 r.	Nr rej. zabyt. 2465/A z 14.03.1993
2.	Grzybowo	Grzybowo 35	KAPLICA CMENTARNA	1936 r. – data faktyczna (w rejestrze zabyt. 1930 r.)	Nr rej. zabyt. 1731/A z 30.04.1975
3.	Grzybowo	Grzybowo 35	CMENTARZ KOŚCIELNY	2 poł. XIX w.	
4.	Grzybowo	Grzybowo 35	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI, część czynna	2 poł. XIX w.	
5.	Grzybowo	Grzybowo 35	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI, nowy	XX w.	
6.	Grzybowo	Grzybowo 32	SZKOŁA	1908 r.	
7.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI -DWÓR	I poł. XIX w. XIX/XX w.	Nr rej. zabyt. 2200/A z 28.09.1990

8.	Grzybowo	Grzybowo 14	ZESPÓŁ DWORSKI - OFICYNA	k. XIX w.	
9.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI - BRAMA	pocz. XX w.	
10.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2200/A z 28.09.1990
11.	Grzybowo	Grzybowo 12	ZESPÓŁ DWORSKI -STODOŁA	pocz. XX w.	
12.	Grzybowo	Grzybowo 16	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - CZWORAK	k. XIX w.	
13.	Grzybowo	Grzybowo	CMENTARZ EWANGELICKI	1902 R.	
14.	Grzybowo	AZP 55-34/30	GRZODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	X w.	Nr rej. zabyt. 1746/A z 05.03.1976

GRZYMYSŁAWICE					
1.	Grzymysławice	Grzymysławice 2	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - OŚMIORAK	k. XIX w.	
2.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - STAJNIA	4 ćw. XIX w.	
3.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - BRAMA	k. XIX w.	
4.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - OBORA	4 ćw. XIX w.	
5.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - PARK DWORSKI	3 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2104/A z 28.11.1986

GULCZEWKO					
1.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	1910 r.	
2.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - OBORA	4 ćw. XIX w.	
3.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - BRAMA	k. XIX w.	
4.	Gulczewko	Gulczewko 7	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	pocz. XX w.	

GULCZEWO					
1.	Gulczewo	Gulczewo 10	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1732/A z 30.04.1975
2.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - BUDYNEK ADMINISTRACYJNY	1900 r.	

3.	Gulczewo	Gulczewo 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - TROJAK	1870-1880 r.	
4.	Gulczewo	Gulczewo 7	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - TROJAK	1870-1880 r.	
5.	Gulczewo	Gulczewo 8	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWOJAK	3 ćw. XIX w.	
6.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA, JAŁOWNIK	1875 r.	
7.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA, MAGAZYN	2 poł. XIX w.	
8.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - KURNIK ob. budynek gospodarczy	k. XIX w.	
9.	Gulczewo	Gulczewo 11	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - BRAMA	2 poł. XIX w.	
10.	Gulczewo	Gulczewo 10	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE	2 poł. XIX w.	
11.	Gulczewo	Gulczewo 10	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	1 poł. XIX w., 1897, pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 1732/A z 30.04.1975

GUTOWO MAŁE					
1.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	ok. 1895 r.	Nr rej. zabyt. 1733/A z 30.04.1975
2.	Gutowo Małe	ul. Centralna 22	ZESPÓŁ DWORSKI - MAGAZYN ZBOŻOWY	4 ćw. XIX w.	
3.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1733/A z 30.04.1975
4.	Gutowo Małe	ul. Centralna 29	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN PASZ	k. XIX w.	
5.	Gutowo Małe	ul. Centralna 29	ZESPÓŁ DWORSKI - MAGAZYN PASZ	k. XIX w.	
6.	Gutowo Małe	ul. Centralna 27	ZESPÓŁ DWORSKI - STAJNIA	k. XIX w.	

GUTOWO WIELKIE					
1.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 54	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR (STARY)	1850-1868	
2.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 55	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR (NOWY)	4 ćw. XIX, 1913 r.	
3.	Gutowo Wielkie	Gutowo Wielkie 54	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	

KACZANOWO					
1.	Kaczanowo	ul. Kościelna bez nr	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARCINA	1763-1765, odnowiony: 1958, 2009	Nr rej. zabyt. 952/A z 05.03.1970
2.	Kaczanowo	ul. Kościelna 37	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - PLEBANIA	4 ćw. XIX w.	
3.	Kaczanowo	właściwie obręb geodezyjny Bierzglinek	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	XX w.	
4.	Kaczanowo	ul. Kościelna 24	SZKOŁA	4 ćw. XIX w.	
5.	Kaczanowo	ul. Szkolna 1	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR w zespole dworskim	1912 r.	
6.	Kaczanowo	ul. Szkolna 1	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w., pocz. XX w.	
7.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 21	DOM	ok. 1910 r.	
8.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 26	DOM	pocz. XX w.	
9.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 26	BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	
10.	Kaczanowo	ul. Gospodarska 26	STODOŁA	1 poł. XX w.	
11.	Kaczanowo	ul. Kaliska 6	DOM	1939-1945	
12.	Kaczanowo	ul. Kaliska 6	BUDYNEK GOSPODARCZY	XIX/XX w.	
13.	Kaczanowo	ul. Kaliska 30	BUDYNEK GOSPODARCZY	pocz. XX w.	
14.	Kaczanowo	ul. Kaliska 41	DOM	pocz. XX w.	
15.	Kaczanowo	ul. Kaliska 54	DOM (ob. siedziba OSP Kaczanowo)	k. XIX w.	
16.	Kaczanowo	ul. Kaliska 86	DOM	pocz. XX w.	
17.	Kaczanowo	ul. Kościelna 22	DOM	k. XIX w.	
18.	Kaczanowo	ul. Kościelna 22	BUDYNEK GOSPODARCZY	XIX/XX w.	

KAWĘCZYN					
1.	Kawęczyn	Kawęczyn 1	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2082/A z 28.04.1986

MARZENIN					
1.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA	1846-1848	Nr rej. zabyt. 30/Wlkp/A z 31.05.2000
2.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE	pocz. XIX w.	
3.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - BRAMA	pocz. XIX w.	
4.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - CMENTARZ KOŚCIELNY	poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 30/Wlkp/A z 31.05.2000
5.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - PLEBANIA	1847 r.	
6.	Marzenin	ul. Parkowa 6	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	1896 r.	
7.	Marzenin	ul. Parkowa 4	ZESPÓŁ DWORSKI - DOM	k. XIX w.	
8.	Marzenin	ul. Parkowa 2	ZESPÓŁ DWORSKI - OBORA	4 ćw. XIX w.	
9.	Marzenin	ul. Parkowa 6	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	Rej. zabyt. 2079/A z 28.03.1986
10.	Marzenin	ul. Kolejowa 2	GORZELNIA	k. XIX w.	
11.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 37 (dawniej Marzenin 73)	DOM	1910 r.	
12.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 35 (dawniej Marzenin 73)	DOM	k. XIX w.	

NADARZYCE					
1.	Nadarzyce	Nadarzyce	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - RZĄDCÓWKA	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	
2.	Nadarzyce	Nadarzyce	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - CHLEWNIA	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	
3.	Nadarzyce	Nadarzyce 3	CZWORAK	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	
4.	Nadarzyce	Nadarzyce 3	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY CZWORAKU nr 3	XIX/XX w.	
5.	Nadarzyce	Nadarzyce 5	CZWORAK	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	
6.	Nadarzyce	Nadarzyce 6	CZWORAK	XIX/XX, przebudowa l. 50. XX w.	

NERYNGOWO					
1.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - OFICYNA	pocz. XX w.	
2.	Neryngowo	Neryngowo 2	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - CZWORAK	pocz. XX w.	
3.	Neryngowo	Neryngowo 4	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - CZWORAK	pocz. XX w.	
4.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - OBORA	1927 r.	
5.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - SPICHLERZ	1906 r.	
6.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - WOZOWNIA - KUŹNIA - STAJNIA	1925 r.	
7.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - CIELĘTNIK	1 ćw. XX w.	
8.	Neryngowo	Neryngowo 6	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XVIII w., XIX w.	

NOSKOWO					
1.	Noskowo	Noskowo 9	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - OBORA w zespole folwarcznym	4 ćw. XIX w.	
2.	Noskowo	Noskowo 9	ZESPÓŁ FOLRWARCZNY - BRAMA w zespole folwarcznym	k. XIX w.	

NOWA WIEŚ KRÓLEWSKA					
1.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 27	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANDRZEJA	2 poł. XVI w.	Nr rej. zabyt. 2534/A z 01.08.1956
2.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI	2 poł. XIX w.	
3.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 13	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	1 ćw. XX w.	
4.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 13	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	1 ćw. XX w.	
5.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 57	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - RZĄDCÓWKA	4 ćw. XIX w.	
6.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 4	DOM	1929 r.	
7.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 4	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 4	pocz. XX w.	
8.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 9	DOM	1929 r.	
9.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 13	DOM	k. XIX w.	

10.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 24	DOM	1927 r.	
11.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 24	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 24	1 ćw. XX w.	
12.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 43	DOM	pocz. XX w.	
13.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 43	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 43	1 ćw. XX w.	
14.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 45	DOM	XIX/XX w.	
15.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 45	STODOŁA w zagrodzie nr 45	1 poł. XX w.	
16.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 48	DOM	k. XIX w.	
17.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 48	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 48	2 ćw. XX w.	
18.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 49-50	DOM	k. XIX w.	
19.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 52	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 52	4 ćw. XIX w.	

OBŁACZKOWO					
1.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 67	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	k. XIX w.	
2.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 19	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY ob. dom	XIX/XX w.	
3.	Obłaczkowo	Obłaczkowo	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	2 poł. XIX w.	
4.	Obłaczkowo	Obłaczkowo	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STAJNIA-OBORA	l. 80. XIX w., przebud. l. 70. XX w.	
5.	Obłaczkowo	Obłaczkowo	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	k. XIX w., przebud. l. 70. XX w.	
6.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 42	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DOM	k. XIX w.	
7.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 43	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWOJAK	k. XIX w.	
8.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 45	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - CZWORAK	20-30 XX w.	
9.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 25	DOM w zagrodzie nr 25	1898 r.	
10.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 25	BUDYNKI GOSPODARCZE w zagrodzie nr 25	XIX/XX w.	
11.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 32	DOM	1901 r.	
12.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 33	DOM	4 ćw. XIX w.	

13.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 48	DOM	1913 r.	
14.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 49	DOM	k. XIX w.	
15.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 57-58	DOM	k. XIX w.	
16.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 57-58	OBORA	k. XIX w.	
17.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 57-58	CHLEW	ok. 1900 r.	
18.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 62	DOM	1896 r.	
19.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 64	DOM	1939-1945	
20.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 68	DOM	pocz. XX w.	
21.	Obłaczkowo	Obłaczkowo 112	DOM	1939-1945	

OSOWO					
1.	Osowo	Osowo 16	ZESPÓŁ SZKOŁY - SZKOŁA ob. dom	k. XIX w.	
2.	Osowo	Osowo 16	ZESPÓŁ SZKOŁY - BUDYNEK GOSPODARCZY	k. XIX w.	
3.	Osowo	Osowo 1	DOM	k. XIX w.	
4.	Osowo	Osowo 5	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 5	k. XIX w.	
5.	Osowo	Osowo 8	DOM	k. XIX w.	
6.	Osowo	Osowo 9	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 9	k. XIX w.	
7.	Osowo	Osowo 10	DOM	k. XIX w.	
8.	Osowo	Osowo 14-15	DOM	k. XIX w.	
9.	Osowo	Osowo 14-15	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 14-15	k. XIX w.	
10.	Osowo	Osowo19	DOM	k. XIX w.	
11.	Osowo	Osowo 23	DOM	pocz. XX w.	
12.	Osowo	Osowo 25	DOM	pocz. XX w.	
13.	Osowo	Osowo 28	DOM	k. XIX w.	

14.	Osowo	Osowo 28	STODOŁA w zagrodzie nr 28	pocz. XX w.	
15.	Osowo	Osowo 33	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 33	pocz. XX w.	
16.	Osowo	Osowo 35-36	DOM	pocz. XX w.	

OSTROWO SZLACHECKIE					
1.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	ZESPÓŁ PAŁACOWY - PAŁAC	1910 r., powiększony 1919 r.	Nr rej. zabyt. 1773/A z 15.12.1977
2.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	ZESPÓŁ PAŁACOWY - GRODZENIE	1 ćw. XX w.	
3.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	ZESPÓŁ PAŁACOWY - PARK KRAJOBRAZOWY	XIX/ XX w.	Nr rej. zabyt. 1773/A z 15.12.1977
4.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 6	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	1916 r.	
5.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 7	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK	1916 r.	
6.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 1	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - TROJAK	pocz. XX w.	
7.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - STAJNIA	1916 r.	
8.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - OBORA	1916 r.	
9.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - MAGAZYN ZBOŻOWY	ok. 1860 r.	
10.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - KURNIK	1916 r.	Nr rej. zabyt. 2637/A z 02.04.1998
11.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - WOZOWNIA	1916 r.	
12.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - ELEKTROWNIA	1916 r.	
13.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - POMPA WODNA	ok. 1909 r.	

OTOCZNA					
1.	Otoczna	Otoczna 24	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OFICYNA	k. XIX w.	
2.	Otoczna	Otoczna 19	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - CZWORAK	1912 r.	
3.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA I - MAGAZYN	pocz. XX w.	

4.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA II	1902 r.	
5.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA III - JAŁOWNIK	pocz. XX w.	
6.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN GOSPODARCZY	1906 r.	
7.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	k. XIX w.	
8.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - BRAMA I OGRODZENIE	pocz. XX w.	
9.	Otoczna	Otoczna 23	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - BRAMA	pocz. XX w.	
10.	Otoczna	Otoczna	CMENTARZ RZYMSKO-KATOLICKI (dawnego kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja)	XIX w.	
11.	Otoczna	Otoczna	CMENTARZ BEZWYZNANIOWY (kolejowego obozu pracy zwany żydowskim)	XX w.	

PSARY MAŁE					
1.	Psary Małe	ul. Ustronie	CMENTARZ EWANGELICKI	2 poł. XIX w.	

PSARY POLSKIE					
1.	Psary Polskie	właściwie obręb geodezyjny Sokołowo	KAPLICA FILJALNA PW. MB KRÓLWEJ ŚWIATA	k. XIX w.	
2.	Psary Polskie	Psary Polskie 115	DOM (dawn. nr 91)	pocz. XX w.	
3.	Psary Polskie	Psary Polskie 117	DOM (dawn. nr 92)	1908 r.	
4.	Psary Polskie	Psary Polskie 121	DOM (dawn. nr 98)	k. XIX w.	
5.	Psary Polskie	Psary Polskie 124	DOM (dawn. i ob. nr 124)	1908 r.	
6.	Psary Polskie	Psary Polskie 153	DOM (dawn. nr 125)	3 ćw. XIX w.	
7.	Psary Polskie	Psary Polskie 151	DOM (dawn. nr 126)	1899 r.	

PSARY WIELKIE					
1.	Psary Wielkie	Psary Wielkie	CMENTARZ EWANGELICKI	XIX w.	

RADOMICE					
1.	Radomice	Radomice 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - *DWÓR (nie istnieje)*	1840-1860, rozbud. 1900 r.	Nr rej. zabyt. 2643/A z 19.05.1998
2.	Radomice	Radomice 9	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2643/A z 19.05.1998
SĘDZIWOJEWO					
1.	Sędziwojewo	Sędziwojewo	CMENTARZ EWANGELICKI	2 poł. XIX w.	
2.	Sędziwojewo	Sędziwojewo	*WIATRAK KOŹLAK* *(przeniesiony do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – Lednogóra)*	1822 r.	Nr rej. zabyt. 1752/A z 13.09.1976
SŁOMOWO					
1.	Słomowo	Słomowo 22	DOM (dawn. nr 20)	1908 r.	
SOBIESIERNIE					
1.	Sobiesiernie	Sobiesiernie	MŁYN ZBOŻOWY	1900	
2.	Sobiesiernie	Sobiesiernie	CMENTARZ EWANGELICKI	XIX/XX w.	
SOKOŁOWO					
1.	Sokołowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	1909 r.	
2.	Sokołowo	ul. Szlachecka 1	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - CZWORAK	1911 r.	
3.	Sokołowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - WOZOWNIA	k. XIX w.	
4.	Sokołowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA - MAGAZYN PASZOWY	3 ćw. XIX w.	
5.	Sokołowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA - MAGAZYN ZBOŻOWY	3 ćw. XIX w.	
6.	Sokołowo	ul. Szlachecka 26	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - MAGAZYN PASZOWY	3 ćw. XIX w.	
7.	Sokołowo	ul. Bitwy pod Sokołowem bez nr	KAPLICA	k. XIX w.	
8.	Sokołowo	ul. Bitwy pod Sokołowem bez nr	CMENTARZ BITEWNY (miejsce pamięci narodowej – Kopiec Kosynierów 1848 r.)	1848 r.	

9.	Sokołowo	ul. Szlachecka 26	CMENTARZ BITEWNY (szczątki ekshumowane w 2013 r. i przeniesione na cmentarz bitewny Kopiec Kosynierow 1848 r. w Sokołowie)	1848 r.	

SOŁECZNO					
1.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - OBORA	4 ćw. XIX w.	
2.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - MAGAZYN	4 ćw. XIX w.	
3.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - SPICHLERZ	k. XIX w.	
4.	Sołeczno	Sołeczno 20	ZESPÓŁ DWORSKI - CZWORAK	XIX/XX w.	
5.	Sołeczno	Sołeczno 21	ZESPÓŁ DWORSKI - CZWORAK	XIX/XX w.	
6.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	4 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1525/A z 01.06.1974
7.	Sołeczno	Sołeczno	*WIATRAK KOŹLAK* *(przeniesiony do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – Lednogóra)*	k. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1771/A z 12.07.1977
8.	Sołeczno	Sołeczno 3	DOM	1939-1945	
9.	Sołeczno	Sołeczno 11	DOM	XIX/XX w.	
10.	Sołeczno	Sołeczno 12	DOM	k. XIX w.	
11.	Sołeczno	Sołeczno 19	DOM	1898 r..	
12.	Sołeczno	Sołeczno 19	STODOŁA w zagrodzie nr 19	1898 r.	
13.	Sołeczno	Sołeczno 28	DOM	1939-1945	

STANISŁAWOWO					
1.	Stanisławowo	Stanisławowo 10	SZKOŁA	k. XIX w.	
2.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE	k. XIX w.	
3.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - BRAMA	k. XIX w.	
4.	Stanisławowo	Stanisławowo 7	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJPOBRAZOWY	k. XIX w.	

WĘGIERKI					
1.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (ob. rzym.-kat. kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa)	1907-1911	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986
2.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - PASTORÓWKA ob. plebania	pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986
3.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - ORÓD	pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986
4.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - CMENTARZ (dawn. ewangelicki, ob. rzym.-kat.)	pocz. XX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986
5.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE CMENTARZA	pocz. XX w.	
6.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA - OGRODZENIE PRZY PASTORÓWCE ob. plebania	pocz. XX w.	
7.	Węgierki	ul. Kościelna 2	ZESPÓŁ DWORSKI - DWÓR	3 ćw. XIX w.	Nr rej. zabyt. 1527/A z 01.06.1974
8.	Węgierki	ul. Kościelna 2	ZESPÓŁ DWORSKI - PARK KRAJOBRAZOWY	poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2096/A z 12.08.1986
9.	Węgierki	ul. Kasztanowa 1	DOM w zagrodzie nr 1	XIX/XX w.	
10.	Węgierki	ul. Kasztanowa 1	BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 1	XIX/XX w.	
11.	Węgierki	ul. Kasztanowa 1	STODOŁA w zagrodzie nr 1	XIX/XX w.	

WÓDKI					
1.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - KAPLICA GROBOWA CEGIELSKICH	1936 r.	Nr rej. zabyt. 2196/A z 11.06.1990
2.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - DWÓR	l. 40. XIX w., l. 20. XX w.	Nr rej. zabyt. 2196/A z 11.06.1990
3.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OBORA	k. XIX w.	
4.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STAJNIA - WOZOWNIA	4 ćw. XIX w.	
5.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - SPICHLERZ	1897 r.	
6.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - STODOŁA	pocz. XX w.	
7.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - OGRODZENIE	k. XIX w.	
8.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - 3 BRAMY	k. XIX w.	

9.	Wódki	Wódki 13	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY - PARK KRAJOBRAZOWY	2 poł. XIX w.	Nr rej. zabyt. 2196/A z 11.06.1990

ŻERNIKI					
1.	Żerniki	Żerniki 2	ZESPÓŁ FOLWARCZNY - CZWORAK w zespole folwarcznym	k. XIX w.	

3.3. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych na terenie gminy

Lp.	*Miejscowość*	*Zespół zabytków ruchomych*	*Rejestr zabytków*
1.	Bardo	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Mikołaja**	-
2.	Gozdowo	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętych Filipa i Jakuba** – 25 obiektów	87/Wlkp/A z 31.05.2006 89/Wlkp/B z 07.03.2007
3.	Grzybowo	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Michała Archanioła**	-
4.	Kaczanowo	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Marcina**	-
5.	Marzenin	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Mikołaja**	-
6.	Nowa Wieś Królewska	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Andrzeja Apostoła** – 1 obiekt	75/7/B z 1950
7.	Węgierki	**zespół wyposażenia kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**	-
8.	Września	**zespół wyposażenia kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława bm** – 71 obiektów + krzyż na zewnętrznej ścianie prezbiterium	362/Wlkp/B z 02.09.2014 392/Wlkp/B z 05.03.2015
9.	Września-Opieszyn	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Ducha**	-
10.	Września-Lipówka	**zespół wyposażenia kościoła pw. Świętego Krzyża** – 3 ołtarze + malatury	63/Wlkp/B z 26.04.2004

3.4. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków i ewidencji zabytków

3.4.1. Historyczny układ urbanistyczny miasta Września

Decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu z dnia 19 kwietnia 2006 r. do rejestru zabytków pod numerem 295/Wlkp/A został wpisany historyczny układ urbanistyczny miasta Września.

Układ urbanistyczny Września rozwijał się od XIII w. Według najnowszych teorii pierwotnie wzdłuż traktu północny/wschód – południowy/zachód, a następnie północ – południe (Gniezno – Kalisz). Od XV w. rozwinął się trakt zachód – wschód łączący Poznań z Mazowszem. Wszystkie trakty wykorzystywały to samo przejście przez dolinę rzeki Wrześni (Wrześnicy). W centrum miasta znajdował się plac rynkowy, na którym stał drewniany ratusz. W północnej części placu w XIII w. założono kościół parafialny. Pierwotnie stały tu świątynie drewniane, a w II połowie XV wieku pobudowano trzynawowy pseudohalowy gotycki kościół murowany, do którego następnie dobudowano masywną wieżę. Po wschodniej stronie placu od XIV w. znajdowała się dzielnica żydowska, w której stała bóżnica. Od strony południowej

przylegała do miasta wieś Opieszyn, w której miała miejsce siedziba rodowa dziedziców dóbr wrzesińskich. Istnieją nie potwierdzone przypuszczenia, że w XIII w. znajdował się tutaj gródek rycerski. Na jego miejscu powstał dwór, wielokrotnie przebudowywany. W II poł. XVIII w. w Opieszynie założono barokową kompozycję pałacowo-parkową połączoną z miastem szeroką aleją. W poł. XIX w. pobudowano eklektyczny pałac. W 1521 r. w Opieszynie postawiono drewniany kościół szpitalny Świętego Ducha. Świątynię rozebrano w 1791 r. Po przeciwnej stronie rzeki Wrześnicy znajdowała się wieś folwarczna Zawodzie, która w XVIII w. wchłonęła wieś Wodniki. Na zachód od miasta w I poł. XVII w. przy rzece w miejscu zwanym Lipówka powstała drewniana kaplica Świętego Krzyża, w której znalazły się dwa ołtarze z rozebranego kościoła Świętego Ducha w Opieszynie. W 1818 r. Września stała się siedzibą powiatu. Pobudowano liczne budynki użyteczności publicznej. Na miejscu kościoła i cmentarza Świętego Ducha powstały budynki landratury (II poł. XIX w.), willa starosty (1913 r.). W latach 1894-1895 w miejscu starego szachulcowego wybudowano neogotycki kościół ewangelicki. W 1906 r. pobudowano nowy neorenesansowy budynek sądu powiatowego. W latach 1909-1910 wzniesiono nowy neogotycki ratusz przy rynku. Powstały inne budynki urzędnicze i publiczne jak urząd celny, poczta, szkoła powszechna, szkoła dla dziewcząt, progimnazjum, szpital. Na obrzeżach miasta wybudowano: zespół dworca kolejowego, cukrownia, elektrownia, wieża wodociągowa, rzeźnia, koszary wojskowe. Na początku XX w. w centrum miasta powstało wiele kamienic. W latach powojennych partery kamienic zostały adaptowane na wielkie sklepy handlowe.

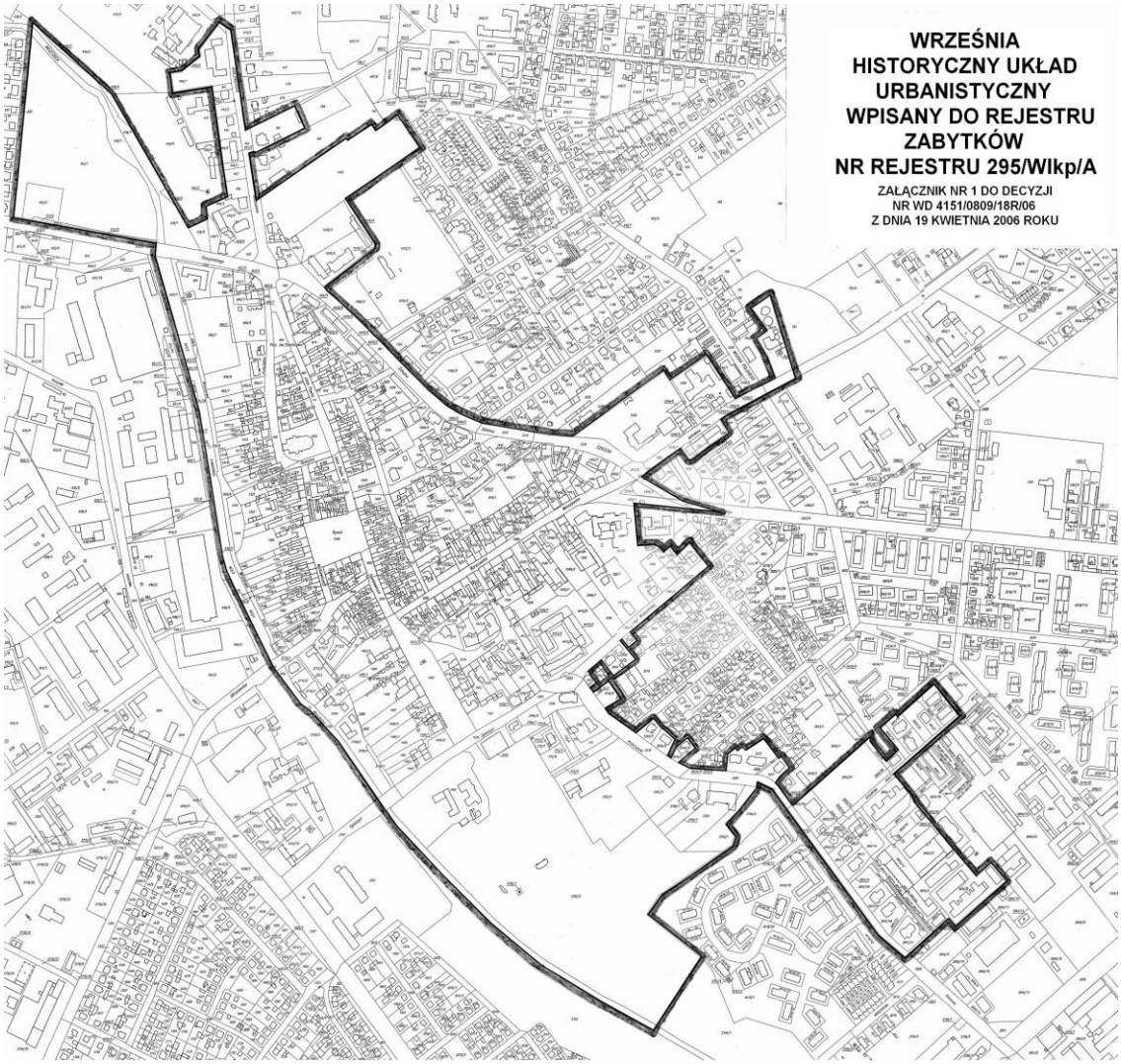

Historyczny układ urbanistyczny miasta Września wpisany do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków wpisano układ urbanistyczny śródmieścia obejmujący teren ograniczony od zachodu rzeką Wrześnicą oraz park miejski im. J. Piłsudskiego, część ul. Gnieźnieńskiej z cmentarzem parafialnym, dalej teren ograniczony od północnego-wschodu ul. Szkolną, rejon Liceum Ogólnokształcącego, dawnej rzeźni, wieżę wodociągową, część ul. Witkowskiej, część ul. Legii Wrzesińskiej, część ul. T. Kościuszki wraz z dawnymi koszarami od strony wschodniej oraz zespół parkowo-pałacowy na Opieszynie od strony południowej.

Natomiast na terenie Gminy Września nie występują układy ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono też parków kulturowych.

3.4.2. Zabytkowe cmentarze

Lp.	*Miejscowość*	*Wyznanie*	*Datowanie*	*Funkcja*	*Właściciel*	*Nr rej. zabytków*
1.	Bardo	rzym. – kat.	XVIII w.	czynny	Parafia katolicka Bardo	--
2.	Bierzglin	ewangelicki	2 poł. XIX w.	zamknięty	Skarb Państwa	--
3.	Gozdowo	rzym. – kat.	XIX/XX w.	zamknięty	Parafia katolicka Gozdowo	343/Wlkp/A z 12.06.2006
4.	Gozdowo	rzym. – kat.	XIX/XX w.	czynny	Parafia katolicka Gozdowo	--
5.	Grzybowo	ewangelicki	XIX/XX w.	zamknięty	Skarb Państwa	--
6.	Grzybowo	rzym. – kat.	2 poł. XIX w.	częściowo zamknięty, częściowo czynny	Parafia katolicka Grzybowo	--
7.	Grzybowo	rzym. – kat.	XX w.	czynny	Parafia katolicka Grzybowo	--
8.	Kaczanowo	rzym. – kat.	XX w.	czynny	Parafia katolicka Kaczanowo	--
9.	Marzenin	rzym. – kat.	poł. XIX w.	czynny	Parafia katolicka Marzenin	A-30/Wlkp z 31.05.2000
10.	Nowa Wieś Królewska	rzym. – kat.	1 poł. XIX w.	czynny	Parafia katolicka Nowa Wieś Król.	--
11.	Otoczna	rzym. – kat.	XIX w.	zamknięty, dawny cmentarz parafialny nieistniejącego kościoła pw. Św. Mikołaja w Otocznej	Skarb Państwa	--
12.	Otoczna	bezwyznaniowy (zw. żydowskim)	1939-1945	miejsce pamięci narodowej	Skarb Państwa	--
13.	Psary Małe	ewangelicki	2 poł. XIX w.	zamknięty	Gmina Września	--
14.	Psary Wielkie	ewangelicki	2 poł. XIX w.	zamknięty	Gmina Września	--
15.	Sędziwojewo	ewangelicki	2 poł. XIX w.	zamknięty	Parafia ewangelicko-augsburska w Poznaniu	--
16.	Sobiesiernie	ewangelicki	XIX/XX w.	zamknięty	Parafia ewangelicko-augsburska w Poznaniu	--
17.	Sokołowo	bezwyznaniowy	1848 r.	miejsce pamięci narodowej Kopiec Kosynierów 1848 r.	Gmina Września	--
18.	Sokołowo	bezwyznaniowy	1848 r.	zamknięty	Skarb Państwa	--
19.	Węgierki	ewangelicki, ob. rzym.- kat	1906 r.	czynny	Parafia katolicka Węgierki	2096/A z 12.08.1986

20.	Września	rzym. – kat.	1821 r.	czynny	Parafia katolicka Wniebowzięcia NMP i św. Stanisława (farna) we Wrześni	
21.	Września-Lipówka	rzym.-kat.	XVII-XIX w.	teren przykościelny, nie był terenem grzebalnym, w rej. zabytków nazwany cmentarzem	Parafia katolicka Świętego Krzyża we Wrześni	721/Wlkp/A z 02.12.2008
22.	Września-Dębina	bezwyznaniowy	od 1972 r.	czynny	Gmina Września	--

Cmentarze ewangelickie w Obłaczkowie (własność prywatna) i Wrześni (własność prywatna i skarbu państwa) uległy degradacji.

3.5. Zabytki archeologiczne

Gmina Września posiada założoną 3 stycznia 2013 r. gminną ewidencję zabytków archeologicznych. Obecnie gmina nie posiada aktu woli o charakterze wewnętrznym tj. zarządzenia, decyzji rozumianej jako akt woli wyrażający wole organu o włączeniu zabytków do gminnej ewidencji zabytków (o którym mowa w piśmie Generalnego Konserwatora Zabytków z dnia 24.12.2012 r.). Włączenie lub wyłączanie obiektów do gminnej ewidencji zabytków archeologicznych prowadzi Burmistrz Miasta i Gminy Września w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy wpisanych do rejestru zabytków

Lp.	*Miejscowość*	*Rodzaj stanowiska*	*Obszar AZP*	*Nr rejestru zabytków*
1.	Grzybowo	**GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE**	53-34/30	1746/A z 05.03.1976
2.	Września	**NAWARSTWIENIA KULTUROWE MIASTA**	54-33, 54-34	295/Wlkp/A z 19.04.2006

3.5.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej

Jedynym stanowiskiem o własnej formie krajobrazowej jest grodzisko w Grzybowie-Rabieżycach. Jest to największy wczesnośredniowieczny gród pierścieniowaty na terenie Wielkopolski z początków X w. Znajduje się ono 300 m. na wschód od dworu, nad strugą Rudnik. Jego średnica wynosi 220 m, zachowane wały do wysokości 10 m. Gród został wybudowany w latach 915-935 i upadł w połowie XI w. Badania archeologiczne prowadzone są tu od 1989 r. Grodzisko stanowi odział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. W 2002 r. na dziedzińcu postawiono drewnianą chałupę z pocz. XIX w. przeniesioną z Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach. W 2009 r. wybudowano obiekt muzealny imitujący dawną bramę i część wałów grodu.

Miejscowość	*Rodzaj stanowiska*	*Rejestr zabytków*
Grzybowo	**GRODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE**	1746/A z 05.03.1976

3.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)

Zestawienie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych na trenie gminy:

Źródło: WWKZ Poznań

Stanowiska archeologiczne	***Liczba ogółem***	***Liczba stanowisk wpisanych do rejestru***
grodziska	1	1
stanowiska osadnicze	185	-
cmentarzyska	4	-
inne	25	1
łącznie	215	2

Gmina Września w całości znajduje się w obrębie Równiny Wrzesińskiej. Jest to teren płaski, obecnie charakteryzujący się brakiem jezior i stosunkowo małym obszarem leśnym. Głównym ciekiem wodnym jest rzeka Wrześnica, prawy dopływ Warty, przecinająca teren gminy z północnego-zachodu na południowy-wschód. Przez teren gminy przepływają trzy mniejsze cieki wodne: struga Wrześnianka (Mała Wrześnica), lewy dopływ Wrześnicy, płynący z Żydowa do Noskowa, struga: Wielka (Bardzianka) stanowiąca w większości zachodnią granicę gminy, struga: Rudnik (Struga Niechanowska, Unia) płynąca z Niechanowa, a przez teren gminy przez Grzybowo, Gutowa, Węgierki, Gonice. Największym zbiornikiem wodnym (25 ha) jest zbiornik retencyjny Września (zw. potocznie Lipówka) na rzece Wrześnicy.

Pierwsi ludzie pojawili się na terenie obecnej gminy Września w późnym paleolicie, czyli u schyłku starszej epoki kamienia (10.000 – 8.000 lat p.n.e.). Późnomezolityczne znalezisko - ostrze kościane o trójkątnym przekroju pochodzi z Marzenina, natomiast inne z Radomic. W neolicie, czyli młodszej epoce kamienia (5.400 – 2.000 lat p.n.e.) pojawiły się przybyłe z południa, pierwsze plemiona rolnicze. W Przyborkach i Noskowie odkryto toporek kamienny oraz motykę z diorytu należące do kultury ceramiki wstęgowej rytej. Znaleziska z kultury późnej ceramiki wstęgowej pochodzą z Węgierek. W okolicach Wrześni (Przyborki, Nadarzyce, Sędziwojewo, Noskowo) znaleziono także kilkadziesiąt artefaktów związanych z kulturą pucharów lejkowatych. Z epoki brązu pochodzą ślady osad w Nowym Folwarku. Ludność kultury łużyckiej zamieszkiwała szczególnie tereny wzdłuż cieków wodnych (Gozdowo). Inne osiedla znajdują się w Marzeninie (wraz z cmentarzyskiem), Białężycach, Bierzglinku, Grzybowie oraz cmentarzysko w Żernikach. Kultura łużycka rozwijała się także dalej w epoce żelaza. Pod koniec okresu halsztackiego pojawiła się ludność kultury pomorskiej. Stanowiska tej kultury pokrywają się ze stanowiskami łużyckimi. Odkryto cmentarzyska tej kultury w Bierzglinku, Gonicach, Otocznej i Noskowie. Od VIII w. nasiliło się osadnictwo. Jego ślady odkryto w Obłaczkowie, Psarach Małych, Sokołowie czy Goniczkach. Na początku X w. powstał gród na terenie Grzybowa. Upadł prawdopodobnie podczas najazdu Brzetysława czeskiego w 1038-1039 r. Na obrzeże dawnego grodu (ok. 5 ha) dokonano ciekawych znalezisk monet, skarbu srebrnego (monety arabskie tzw. dirhemy i ozdoby), czy wreszcie wykonany z brązu pierścień z napisami runicznymi datowany na X w. Większość osad związanych z grodem (Kleparz, Stanisławowo, Ostrowo Szlacheckie, Sobiesiernie, Sędziwojewo, Sołeczno, Węgierki) funkcjonowała dalej. Z połowy XI w. pochodzą najstarsze znaleziska na terenie śródmieścia Wrześni. Ślady osadnictwa z XII w. odkryto w Bardzie, Białężycach, Chociczy Wielkiej, Grzymisławicach, Obłaczkowie, Osowie. Stanowiska z późnego średniowiecza i okresu nowożytnego występują na obszarze całej gminy.

3.6. Muzea

3.6.1. Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich we Wrześni

Pierwsza myśl powstania placówki muzealnej we Wrześni upamiętniającej wydarzenia strajku szkolnego 1901 r. oraz innych walk narodowowyzwoleńczych (Wiosna Ludów 1848, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919) pojawiła się już w 1921 r. Próby organizacji muzeum trwały przez cały okres międzywojenny. Zgromadzone pamiątki deponowano w pomieszczeniu w ratuszu miejskim. Niestety wszystkie zabytki zostały zniszczone we wrześniu 1939 r. przez niemieckiego okupanta. Na 50-lecie strajku szkolnego w 1951 r. w budynku dawnej Katolickiej Szkoły Ludowej, w której miały miejsce wydarzenia historycznego strajku zorganizowano wystawę poświęconą temu tematowi. W 1955 r. powstała Izba Pamięci Strajku Szkolnego. Z inicjatywy wrzesińskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w 1965 r. izba została zorganizowana jako muzeum regionalne. Uroczyste otwarcie Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrzesińskich miało miejsce 2 maja 1966 r. Do likwidacji powiatów w 1975 r. pełniło rolę muzeum powiatowego. Obecnie jest to placówka gminy Września. Muzeum gromadzi zbiory dotyczące historii Wrześni i okolicy. W dziale archeologicznym znajdują się zabytki m.in. z wykopalisk w Obłaczkowie oraz nadzorów archeologicznych i znaleziska. W najliczniejszym dziale archiwalnym są liczne dokumenty dotyczące strajku szkolnego (w tym wyrok sądu krajowego w Lipsku, zeszyt Bronisława Klimasa), kroniki szkół, dokumenty miejskie, policji budowlanej, mapy, cenna kolekcja kart pocztowych, liczne fotografie i dokumenty życia społecznego. Dział artystyczno-historyczny gromadzi meble, obrazy (m.in. J. Kossaka), rzeźby (m.in. W. Brodzkiego), monety, odznaczenia, pieczęcie, urządzenia techniczne. Ostatni dział to biblioteka z licznymi publikacjami dotyczącymi Wrześni od XIX w. Zabytki prezentowane są w czterech ekspozycjach: archeologicznej, izbie szkolnej, walk narodowowyzwoleńczych oraz w salonikach mieszczańskich. Muzeum gromadzi zabytki w działach muzealnych: archeologicznym, archiwalnym, artystyczno-historycznym i bibliotecznym.

Statystyki zbiorów muzealnych wg nowej klasyfikacji GUS. Stan na 31 grudnia 2015 r.:

Lp.	***Rodzaj muzealium***	***Liczba muzealiów***
1.	sztuka	172
2.	archeologia	66
3.	etnografia	30
4.	historia	408
5.	militaria	136
6.	numizmatyka	379
7.	technika	42
8.	przyroda	1
9.	geologia	0
10.	fotografia	386
11.	kartografia	276
12.	archiwalia	2007

13.	inne	968
ogółem		4871

3.6.2. Rezerwat Archeologiczny „Gród w Grzybowie" – Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Najmłodszym muzeum na terenie powiatu jest Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w Grzybowie. Na terenie grodziska z okresu wczesnopiastowskiego od 1988 r. za staraniem Olgierda Brzeskiego i Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk rozpoczęto badania archeologiczne pod kierunkiem Mariusza Tuszyńskiego i pod opieką naukową prof. Zofii Kurnatowskiej. Zabytki pochodzące z wykopalisk gromadzono i opracowywano w Muzeum Regionalnym im. Dzieci Wrzesińskich. W 1998 r. grodzisko stało się własnością lednickiego muzeum. Zorganizowano tutaj Pracownię Gród w Grzybowie a następnie Rezerwat Archeologiczny. W 2009 r. pobudowano także budynek muzealny imitujący bramę i część wałów dawnego grodu. Oficjalne otwarcie nowego muzeum nastąpiło w 2010 r. Placówka prezentuje wystawę edukacyjną przedstawiającą wykop archeologiczny.

3.7. Miejsca pamięci narodowej

3.7.1. Definicja miejsca pamięci narodowej

Aktualnie nie ma definicji legalnej ***miejsca pamięci narodowej***. Przyjęło się (na podstawie nieobowiązującej już ustawy z dnia 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa), że miejscami pamięci narodowej są w szczególności pomniki, cmentarze i mogiły wojenne oraz walk narodowowyzwoleńczych, cmentarze ofiar hitlerowskiego terroru, muzea walk i martyrologii, a także izby pamięci narodowej. Projekt niegdyś planowanej ustawy o miejscach pamięci narodowej zakładał, iż miejscem pamięci narodowej jest:

- grób lub cmentarz wojenny,
- nieruchomość lub inny obiekt budowlany labo pozostałości upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa a w szczególności pomnik, krzyż, kapliczka, kopiec,
- inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa, a w szczególności tablica pamiątkowa.

Z powodu braku przepisów dotyczących ustanawiania miejsc pamięci narodowej trudno obecnie stworzyć szczegółową ich ewidencję w powiecie.

3.7.2. Groby wojenne

Natomiast w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. 1933, nr 39, poz. 311 ze zmianami), wyraźnie określona jest definicja ***grobów wojennych***. Są nimi:

1) groby poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
2) groby osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
3) groby sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiejkolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
4) groby jeńców wojennych i osób internowanych,
5) groby uchodźców z 1915 r.,

6) groby osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego po dniu 1 września 1939 r.,
7) groby i cmentarzyska prochów ofiar niemieckich i sowieckich obozów,
8) groby osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem i represji totalitarnych w okresie od 1944 r. do 1956 r.

Ewidencja grobów wojennych z trenu gmin Września

Lp.	*Miejscowość*	*Grób wojenny*	*Nr rejestru zabytków*
1.	Sokołowo	Cmentarz bitewny, mogiła-kopiec kosynierów poległych bitwie 2 maja 1848 r.	--
2.	Września	Mogiła kosynierów zmarłych z ran odniesionych w bitwie pod Sokołowem 2 maja 1848 r., na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
3.	Września	Mogiła 11 poległych powstańców wielkopolskich 1918-1919 r., na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
4.	Września	Mogiła-pomnik powstańców wielkopolskich 1918/1919 r., na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
5.	Września	Mogiła-pomnik uczestników Ochotniczej Legii Wrzesińskiej 1919-1920 r. i żołnierzy 68 Pułku Piechoty, na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
6.	Września	Mogiła 37 ofiar niemieckich nalotów we wrześniu 1939 r., na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
7.	Września	Mogiła ofiar pomordowanych przez hitlerowców w l. 1939-1944, na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
8.	Września	Grób Leona Stasiewskiego, poległego w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r., na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego

Zgodnie z przepisami art. 6 ustawy o grobach i cmentarzach wojennych z 28 marca 1933 r. (Dz. U. 1933, nr 39, poz. 311 ze zmianami), pozostają one pod opieką państwa, a koszty ich utrzymania ponosi skarb państwa. Obowiązek utrzymania grobów i cmentarzy wojennych może wojewoda powierzyć jednostce samorządowej (gminie lub powiatowi) za przekazaniem odpowiednich funduszów, o ile nie przyjmie ona tego obowiązku nieodpłatnie. Bezpośredni nadzór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy. Sprawy dotyczące opieki nad grobami wojennymi określono w zarządzeniu wykonawczym Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 1936 r., wydanym w porozumieniu z Ministrami Spraw Wojskowych i Opieki Społecznej. Realizacją ustawy o grobach i cmentarzach wojennych 6 lipca 1998 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji przekazało Radzie Ochrony Pamięci Narodowej. Środki na utrzymanie cmentarzy wojennych są wydzielane z budżetu wojewodów i następnie przekazywane gminom lub powiatom na wykonanie prac konserwacyjno-porządkowych i prowadzenie remontów, na podstawie porozumień zawartych pomiędzy urzędami wojewódzkimi a samorządami.

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych. Mają one służyć również popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowić trwały element tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia. Miejsca, obiekty i znaki pamięci narodowej jako ważny składnik tożsamości powinny być chronione przez wszystkich obywateli.

3.8. Krajobraz przyrodniczo-kulturowy

3.8.1. Zabytkowe parki

Lp.	*Miejscowość*	*Obiekt*	*Datowanie*	*Nr rej. zabytków*
1.	Bardo	PARK DWORSKI w zespole dworsko-folwarcznym	pocz. XIX w.	2159/A z 26.06.1989 i 28.03.1997
2.	Białężyce	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	1730/a z 29.04.1975
3.	Chocicza Mała	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	2061/A z 1.1986
4.	Chocicza Wielka	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	XIX/XX w.	2060/A z 1.1986
5.	Chwalibogowo	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowo-folwarcznym	2 poł. XIX w.	1452/A z 08.06.1973
6.	Gozdowo	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole folwarcznym	k. XIX w.	--
1.	Grzybowo	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowym	k. XIX w.	2200/A z 28.09.1990
2.	Grzymysławice	PARK DWORSKI w zespole folwarcznym	3 ćw. XIX w.	2104/A z 28.11.1986
3.	Gulczewko	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	pocz. XX w.	--
4.	Gulczewo	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	1 poł. XIX w., 1897, pocz. XX w.	1732/A z 30.04.1975
5.	Gutowo Małe	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	1733/A z 30.04.1975
6.	Gutowo Wielkie	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	--
7.	Kaczanowo	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w., pocz. XX w.	--
8.	Kawęczyn	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	2082/A z 28.04.1986
9.	Marzenin	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	k. XIX w.	2079/A z 28.03.1986
10.	Neryngowo	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole folwarcznym	k. XVIII w., XIX w.	--
11.	Ostrowo Szlacheckie	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowym	XIX w.	1773/A z 15.12.1977
12.	Otoczna	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	--
13.	Radomice	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2643/A z 19.05.1998
14.	Sołeczno	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	4 ćw. XIX w.	1525/A z 01.06.1974
15.	Stanisławowo	PARK KRAJPOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	k. XIX w.	--
16.	Węgierki	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	poł. XIX w.	2096/A z 12.08.1986
17.	Wódki	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2 poł. XIX w.	2196/A z 11.06.1990
18.	Września	PARK KRAJOBRAZOWY (im. Dzieci Wrzesińskich) w zespole pałacowym Opieszyn	poł. XVIII w.	966/A z 05.03.1970 i 775/Wlkp/A z 15.01.2010

19.	Września	PARK MIEJSKI IM. JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO	l. 20. XX w.	-
20.	Września	OGRÓD KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO	1924-1925	-

3.8.2. Pomniki przyrody

Teren gminy ubogi jest w zasoby przyrodnicze. Tym bardziej należy zwrócić uwagę na ochronę pomników przyrody.

Lp.	*Miejscowość, miejsce*	*Obiekt*	*Wymiary*	*Data i podstawa utworzenia*
1.	Grzybowo przy grodzisku	dąb szypułkowy ***„Zimowit"***	- obw. 410 cm - wys. 28 m	utworzony 29.11.2006 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4593)
2.	Grzybowo przy grodzisku	dąb szypułkowy ***„Lestko"***	- obw. 370 cm - wys. 28 m	utworzony 29.11.2006 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4593)
3.	Grzybowo przy grodzisku	dąb szypułkowy ***„Siemomysł"***	- obw. 296 cm - wys. 28 m	utworzony 29.11.2006 r. (Dz. Urz. Woj. Wlkp. Nr 198, poz. 4593)
4.	Kawęczyn park dworski	lipa drobnolistna	- obw. 640 cm - wys. 21 m	utworzony 20.05.1986 r. orzeczeniem Wojewody Poznańskiego z 19.12.1985 r. (Dz. Urz. Woj. Poz. nr 5, poz. 70 z 1986 r.)
5.	Września Park im. Dzieci Wrzesińskich	platan wschodni	- obw. 380 cm - wys. 25 m	utworzony 30.11.1965 r. (decyzja PWRN RL VI – 5/770/65, 30.11.1965 r.)
6.	Września ul. 3 Maja	dąb szypułkowy ***„Stefan"***	- obw. 282 cm - wys. 15 m	utworzony 14 stycznia 1987 r. zarządzeniem Wojewody Poznańskiego nr 54/86 z 31 grudnia 1986 roku (Dz. Urz. Woj. Poz. nr 14, poz. 209, 1986 r.)
7.	Września Park im. Józefa Piłsudskiego	głaz narzutowy	- obw. 810 cm - dł. 290 cm - szer. 270 cm - wys. 110 cm	utworzony 30.11.1965 r. (decyzja PWRN RL VI – 5/771/65, 30.11.1965 r.)
8.	Stanisławowo park dworski	lipa drobnolistna ***„Anielka"*** *(nie istnieje)*	- obw. 285 cm - wys. 18 m	utworzony 14.01.1987 r. zarządzeniem Wojewody Poznańskiego nr 54/86 z 31.12.1986 roku (Dz. Urz. Woj. Poz. nr 14, poz. 209, 1986 r.)

3.8.3. Obszary chronionego krajobrazu

Obszary natura 2000

Grądy w Czerniejewie (na obszarze gminy Września)

Obszar równiny sandrowej o nieznacznej deniwelacji terenowej położony w granicy mezoregionu Równina Wrzesińska. Cały obszar Ostoi leży w zlewni prawobrzeżnego dopływu Warty - Wrześnicy. System hydrologiczny stanowią niewielkie, przez znaczną część roku wyschnięte cieki (zwykle rowy melioracyjne) uchodzące do Wrześnicy. W rejonie leśniczówki Młynek przez obszar przepływa Wrześnica. Lasy Czerniejewskie, choć są od wieków użytkowane gospodarczo, to należą do najlepiej zachowanych w Wielkopolsce. Przeważają tam drzewostany mieszane. Na szczególną uwagę zasługują najlepiej w Wielkopolsce wykształcone i zachowane fitocenozy grądów środkowoeuropejskich Galio silvatici-Carpinetum, które zajmują największą powierzchnię na terenie Ostoi. Smugi towarzyszące równoleżnikowo usytuowanym dopływom Wrześnicy zajęte są przez łęgi jesionowo-olszowe Fraxino-Alnetum. Istotne znaczenie mają także łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe Ficario-Ulmetum. Ze względu na silne przesuszenie lasów łęgowych pilnym zadaniem byłoby uruchomienie małej retencji.

Przedmiot ochrony:

Bóbr europejski, Kumak nizinny, Pachnica dębowa, Grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (Galio-Carpinetum, Tilio-Carpinetum). Pomorski kwaśny las brzozowo-dębowy (Betulo-Quercetum).Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (Salicetum albo-fragilis, Populetum albae, Alnenion. Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (Ficario-Ulmetum).

4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI
NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
NA OBSZERZE MIASTA I GMINY WRZEŚNIA

4.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

1 – bardzo zły; 2 – zły; 3 – dostateczny; 4 – dobry; 5 – bardzo dobry

Ocena dokonana w listopadzie i grudniu 2016 r. przez Sebastiana Mazurkiewicza, konsultacja z WUOZ Poznań

Lp.	*Miejscowość*	*Adres/miejsce*	*Obiekt*	*Stan zachowania*
1.	Września	Śródmieście, Opieszyn, obszar AZP: 54-33, 54-34	UKŁAD URBANISTYCZNY oraz ARCHEOLOGICZNE NAWRSTWIENIA KULTUROWE MIASTA	4-5
2.	Września	ul. Kościelna 21	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP I ŚW. STANISŁAWA	4
3.	Września	ul. Kościuszki 27	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. rzym.-kat. par. Świętego Ducha	4
4.	Września	ul. Świętokrzyska 18	KAPLICA, ob. kościół par. pw. Świętego Krzyża	4
5.	Września	ul. Świętokrzyska 18	CMENTARZ KOŚCIELNY	4
6.	Września	ul. Opieszyn 1	PAŁAC w zespole pałacowym Opieszyn	1
7.	Września	ul. Opieszyn 1	PARK KRAJOBRAZOWY (im. Dzieci Wrzesińskich) w zespole pałacowym Opieszyn	5
8.	Września	ul. Ratuszowa 1 (dawniej pod nazwą ul. Poznańska 1)	RATUSZ (ob. Urząd Miasta i Gminy)	5
9.	Września	ul. F. Chopina 9	WILLA STAROSTY w zespole starostwa (ob. Urząd Stanu Cywilnego)	5
10.	Września	ul. Dzieci Wrzesińskich 13	SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH” (ob. Muzeum i Biblioteka)	5
11.	Września	ul. Koszarowa 8	WOZOWNIA w zespole koszar (ob. pływalnia)	4
12.	Września	ul. Warszawska 5	DOM Z OFICYNAMI	5
13.	Września	ul. Warszawska 10	DOM	5
14.	Września	ul. Warszawska 15	DOM	3
15.	Września	ul. Witkowska 1	WYŻSZA SZKOŁA MIEJSKA DLA CHŁOPCÓW I DZIEWCZĄT (ob. Liceum Ogólnokształcące)	5
16.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - OGRÓD	3
17.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - ALTANA	3
18.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO - TEREN STRZELNICY	3
19.	Września	ul. Ogrodowa 6	ZESPÓŁ OGRÓDU ZE STRZELNICĄ KURKOWEGO BRACTWA STRZELECKIEGO	3

			- BUDYNEK STRZELNICY	
20.	Bardo	Bardo 12	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY. P.W. ŚW. MIKOŁJA	3
21.	Bardo	Bardo 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	1
22.	Bardo	Bardo 13	PARK DWORSKI w zespole dworsko-folwarcznym	3
23.	Bardo	Bardo 13	WOZOWNIA w zespole dworsko-folwarcznym (ob. bud. magazynowo-garażowy)	1
24.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN ZBOŻOWY w zespole dworsko-folwarcznym	1
25.	Bardo	Bardo 13	MAGAZYN w zespole dworsko-folwarcznym	1
26.	Białężyce	Białężyce	DWÓR w zespole dworskim	3
27.	Białężyce	Białężyce	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	2
28.	Chocicza Mała	Chocicza Mała 22	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2
29.	Chocicza Wielka	Chocicza Wielka 12	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	4
30.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PAŁAC w zespole pałacowo-folwarcznym	2
31.	Chwalibogowo	Chwalibogowo 1	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowo-folwarcznym	2
32.	Gozdowo	Gozdowo 62	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚŚ. FILIPA I JAKUBA w zespole kościoła parafialnego	4
33.	Gozdowo	Gozdowo 62	OGRODZENIE Z BRAMKAMI w zespole kościoła parafialnego	4
34.	Gozdowo	Gozdowo 62	CMENTARZ KOŚCIELNY	4
35.	Gozdowo	Gozdowo 62	ORGANISTÓWKA w zespole kościoła parafialnego	4
36.	Grzybowo	Grzybowo 35	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA	4
37.	Grzybowo	Grzybowo 35	KAPLICA CMENTARNA	4
38.	Grzybowo	Grzybowo 12	DWÓR w zespole dworskim	5
39.	Grzybowo	Grzybowo 12	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	3
40.	Grzybowo	AZP 55-34/30	GRZODZISKO WCZESNOŚREDNIOWIECZNE	5
41.	Grzymysławice	Grzymysławice 6	PARK DWORSKI w zespole folwarcznym	1
42.	Gulczewo	Gulczewo 10	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	3
43.	Gulczewo	Gulczewo 10	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2
44.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	DWÓR w zespole dworskim	4
45.	Gutowo Małe	ul. Centralna 20	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	4
46.	Kaczanowo	ul. Kościelna bez nr	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MARCINA w zespole kościoła parafialnego	5
47.	Kawęczyn	Kawęczyn 1	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	2

48.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MIKOŁAJA w zespole kościoła parafialnego	4
49.	Marzenin	ul. Ks. Twardego 32	CMENTARZ KOŚCIELNY w zespole kościoła parafialnego	4
50.	Marzenin	ul. Parkowa 6	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	3
51.	Nowa Wieś Królewska	Nowa Wieś Królewska 27	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. ANDRZEJA	5
52.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PAŁAC w zespole pałacowym	3
53.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 12	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole pałacowym	2
54.	Ostrowo Szlacheckie	Ostrowo Szlacheckie 11	KURNIK w zespole folwarcznym	1
55.	Radomice	Radomice 9	*DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym* *(nie istnieje)*	-
56.	Radomice	Radomice 9	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	2
57.	Sędziwojewo	Sędziwojewo	*WIATRAK KOŹLAK* *(przeniesiony do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – Lednogóra)*	4
58.	Sołeczno	Sołeczno bez nr	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	3
59.	Sołeczno	Sołeczno	*WIATRAK KOŹLAK* *(przeniesiony do Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – Lednogóra)*	4
60.	Węgierki	ul. Kościelna 1	KOŚCIÓŁ EWANGELICKI (ob. rzym-kat. kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa) w zespole kościoła	4
61.	Węgierki	ul. Kościelna 1	PASTORÓWKA ob. plebania w zespole kościoła	4
62.	Węgierki	ul. Kościelna 1	ORÓD	4
63.	Węgierki	ul. Kościelna 1	CMENTARZ (dawn. ewangelicki, ob. rzym-kat.)	4
64.	Węgierki	ul. Kościelna 2	DWÓR w zespole dworskim	3
65.	Węgierki	ul. Kościelna 2	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim	3
66.	Wódki	Wódki 13	KAPLICA GROBOWA CEGIELSKICH w zespole dworsko-folwarcznym	3
67.	Wódki	Wódki 13	DWÓR w zespole dworsko-folwarcznym	5
68.	Wódki	Wódki 13	PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworsko-folwarcznym	3

4.1.2. Stan zachowania zabytków nieruchomych nie wpisanych do rejestru zabytków a ujętych w ewidencji zabytków

Stan bardzo dobory i dobry przedstawiają zabytki nieruchome będące w głównej mierze obiektami użyteczności publicznej. Zaliczyć tutaj można sąd rejonowy, dawne więzienie – ob. biura oraz prokuratura rejonowa, starostwo powiatowe, poczta, szpital powiatowy, dawny dom urzędników państwowych – ob. komenda policji, szkoła podstawowa nr 1, dawny blok żołnierski w zespole koszar - ob. zasadnicza szkoła zawodowa nr 2, wieża ciśnień wodociągów miejskich, dworzec kolejowy. W dobrym a nawet w bardzo dobrym stanie utrzymana jest substancja zabytkowa licznych kamienic w śródmieściu, zwłaszcza przy głównych ulicach i placach (Rynek, ul. Jana Pawła II, Sienkiewicza, Warszawska). Właściciele i użytkownicy dbają w miarę możliwości o jak najlepszy stan obiektów. (Przykładem wzorcowej opieki nad

zabytkiem mogą być np. kamienice przy Rynku nr 7, 11, 18, 22, Jana Pawła II 3, 7, 12, 15, Sienkiewicza, 8, 9, 12, 13, 17, 20, Warszawskiej 8, 9, 29, 30, 36, 39). Słabiej zadbane są natomiast kamienice przy bocznych ulicach lub domy, oficyny i budynki gospodarcze posesji w śródmieściu (np. przy ul. Dzieci Wrzesińskich, Fabrycznej, Kościelnej). Trwają obecnie prace remontowe i konserwatorskie w pałacu na Opieszynie.

Niszczeją natomiast inne charakterystyczne obiekty zabytkowe jak zabudowania w zespole pałacu na Opieszynie (pralnia, dom służby), budynki dawnego młyna przy ul. Czerniejewskiej czy obiekty magazynowo-produkcyjne dawnej cukrowni na Zawodziu. Z dawnych obiektów publicznych w wyniku braku lub złego ich użytkowania permanentnie niszczeją: dawny blok żołnierski w zespole koszar – były zakład „Meramont", dawny urząd celny, dawna szkoła mleczarska, obiekty wchodzące w skład zespołu dworca kolejowego (poza samym dworcem) jak np. kolejowa wieża ciśnień. Niektóre z nich zostały w ostatnim czasie rozebrane (np. budynek gospodarzy folwarku proboszczowskiego), lub są wydane zgody na ich rozebranie (np. gorzelnia Zawodzie - za wyjątkiem komina).

Zaś na terenie wiejskim gminy w stanie bardzo dobrym zachowane są nieliczne domy mieszkalne (np. Psary Polskie 98) czy dwory (np. dwór w Bierzglinie, Chociczy Wielkiej). Część obiektów jest w stanie dostatecznym. Należą tutaj przede wszystkim obiekty użytkowane jako mieszkania, bądź sklepy (np. dwór w Gulczewku, Gutowie Wielkim, oficyna w Grzybowie, dom w Marzeninie przy ul. Ks. Twardego nr 71), niektóre dawne domy mieszkalne dla pracowników folwarcznych (w zależności od użytkowników, bądź właścicieli). W dostatecznym stanie są też niektóre zabudowania folwarczne, jeżeli funkcjonuje w nich jakaś działalność gospodarcza (np. zespół folwarczny w Grzybowie, Gulczewku, Ostrowie Szlacheckim, Otocznej, Sokołowie, Wódkach).

Natomiast większość zabytków na terenie wiejskim, szczególnie dawne zespoły dworsko-folwarczne i folwarczne są w stanie złym a nawet bardzo złym, czy wręcz w ruinie (np. zespół folwarczny w Gozdowie, Gozdowie-Młynie, Grzymysławicach, Neryngowie, Noskowie, Sołecznie, Żernikach). Niektóre w obecnym momencie ulegają przebudowie w wyniku, której zatracają zabytkowy charakter (np. stajnia w zabudowaniach folwarku w Chociczy Wielkiej), bądź są burzone (np. zespół folwarczny w Chociczy Małej, Radomicach czy Stanisławowie).

Należy podjąć działania w celu zabezpieczenie przede wszystkim obiektów będących własnością publiczną (dawn. urząd celny, blok koszarowy) a także na obiekty architektury przemysłowej i gospodarczej (młyn, cukrownia, zespół dworca kolejowego, folwarki). Ze strony gminy można podjąć działania mające na celu popularyzację tych obiektów.

4.1.3. Stan zachowania zabytków ruchomych

Zabytki ruchome na terenie Miasta i Gminy Września to wyposażenia kościołów parafialnych w Bardzie, Gozdowie, Grzybowie, Kaczanowie, Marzeninie, Nowej Wsi Królewskiej, Węgierkach oraz we Wrześni (kościół pw. Wniebowzięcia NMP i Św. Stanisława, kościół pw. Świętego Ducha, kościół pw. Świętego Krzyża). Stan zachowania zabytków ruchomych jest generalnie dobry, ewentualnie dostateczny. Zaś najcenniejsze zabytki są w stanie nawet bardzo dobrym. Cześć zabytków ruchomych z zespołu wyposażenia kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP i Św. Stanisława we Wrześni została zdeponowana w Muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej w Gnieźnie oraz Muzeum Regionalnym im. Dzieci Wrzesińskich we Wrześni. W celu ochrony zabytków ruchomych wchodzących w skład zespołów wyposażenia kościołów (nie wpisanych do rejestru zabytków) należy przeprowadzić inwentaryzację dotychczasowej ewidencji oraz ostatecznie wpisać je do rejestru zabytków.

4.1.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom ze strony intensyfikacji działalności przemysłowej, rolniczej oraz rozwoju urbanizacji. Zgodnie z art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Zasięg stanowisk archeologicznych na mapach został wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych. Zasięgi te należy traktować orientacyjnie, gdyż pozostałości osadnictwa mogą także wystąpić poza wytyczonymi ich granicami. Najlepiej zachowane stanowiska archeologiczne występują na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Największym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są nowe inwestycje budowlane i przemysłowe. Szczególnie zagrożenie to występuje we Wrzesińskiej Strefie Aktywności Gospodarczej wyznaczonej na południowy zachód od miasta (wsie Białężyce, Obłaczkowo, Chocicza Wielka, Chocicza Mała, Grzymysławice) gdzie powstają duże zakłady przemysłowe. Do zagrożeń zaliczyć można także przebudowy układów urbanistycznych, ruralistycznych, czy założeń pałacowych, folwarcznych i parkowych. Zagrożeniem mogą być także nielegalne eksploracje dokonywane przez samodzielnych poszukiwaczy, niszczące przede wszystkim cmentarzyska oraz pozostałości po I czy II wojnie światowej. Najlepiej zabezpieczonym stanowiskiem archeologicznym na terenie gminy jest grodzisko w Grzybowie, gdzie znajduję się Rezerwat Archeologiczny jako Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Na terenie gminy w latach 2017-2020 planuje się liczne inwestycje związane z pracami ziemnymi mogącymi stanowić zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do prac tych należeć będą: budowa i modernizacja sieci wodociągowej oraz przyłączy w Kawęczynie, Gutowie Małym, Ostrowie Szlacheckim i Strzyżewie; budowa kanalizacji sanitarnej na terenach wiejskich (Psary Małe, Psary Polskie); przebudowa i modernizacja sieci kanalizacji deszczowej w mieście; rozbudowa budynku Samorządowej Szkoły Podstawowej nr 1 im. 68 Pułku Piechoty (dawna Katolicka Szkoła Powszechna); rozbudowa osiedli mieszkaniowych (osiedle Krzyża Grunwaldu, osiedla na terenie dawnego zakładu Tonsil tzw. Nowe Centrum, osiedla przy ul. Czerniejewskiej, ul. Paderewskiego, ul. Opieszyn, ul. Słowackiego, ul. Strzykały, ul. Pilskiej, osiedla w miejscowościach podmiejskich: w Gutowie Wielkim, Gutowie Małym, Sokołowie, Słomowie, Psarach Polskich), budownictwo w centrum miasta, inwestycje przemysłowe przy południowej i wschodniej granicy miasta oraz w miejscowościach podmiejskich (Psary Małe, Gutowo Wielkie, Obłaczkowo, Białężyce, Chocicza Wielka, Chocicza Mała, Grzymysławice); budowa obwodnicy miasta w ciągu drogi krajowej nr 15 (Wrocław-Olsztyn) przez miejscowości Gutowo Wielkie, Gutowo Małe, Sokołowo, Gulczewko; budowa zbiornika retencyjnego „Gozdowo" na rzece Wrześnicy w miejscowości Gozdowo - Gozdowo Młyn.

4.2. Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Września na lata 2002-2017

Rada Miejska we Wrześni uchwałą nr LVII/382/2002 z dnia 12 lipca 2002 r. uchwaliła program rozwoju gospodarczego Miasta i Gminy Września na lata 2002-2017 - pod nazwą *„Strategia rozwoju Miasta i Gminy Września".* Obszarami problemowymi ujętymi w Strategii rozwoju Miasta i Gminy Września są: rozwój przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury społecznej, rozwój infrastruktury technicznej. Dla każdego obszaru problemowego wynikają konkretne

cele strategiczne. Choć Strategia nie wspomina o tym wprost, to zadania dotyczące opieki nad zabytkami można ująć w programach dotyczących podniesienia poziomu infrastruktury społecznej. Jako jeden z elementów misji gminy Strategia wskazuje zapewnieniem technicznych i ekonomicznych warunków rozwoju, dostarczanie mieszkańcom i przyjezdnym profesjonalnych usług społecznych, z nowoczesnym szkolnictwem, rozwiniętą kulturą oraz możliwością uprawiania sportu i rekreacji.

4.3. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Września

Rada Miejska we Wrześni uchwałą nr XIV/1190/2008 z dnia 15 maja 2008 r. uchwaliła zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Września uchwalonego wcześniej Uchwałą Rady Miejskiej we Wrześni Nr XIV/108/99 z dnia 27 września 1999r., i zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Września 2003r., uchwaloną Uchwałą Rady Miejskiej we Wrześni Nr XI/99/03 z dnia 9 lipca 2003r. **Przy zmianach studium występowano o opinię m.in. do Wojewódzkiego Konserwatora zabytków w Poznaniu.**

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego ochronie dziedzictwa kulturowego poświęcono rozdział 4. Wymieniono tereny i obiekty objęte ochroną konserwatorską oraz zasady ich ochrony:

1. Miasto Września: strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej miasta, wpisanej do rejestru Zabytków decyzją z dnia 19 kwietnia 2006 r. pod numerem 295/Wlkp/A, Miasto Września i gmina: obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, zabytkowe parki i cmentarze:

- Wszelkie prace budowlane, konserwatorskie, remontowe, a także nadbudowy, przebudowy oraz nowe inwestycje na terenie strefy wpisanej do rejestru zabytków oraz przy obiektach wpisanych indywidualną decyzją do rejestru zabytków wymagają pozwolenia WWKZ.
- Obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków na terenie gminy, które podlegają ochronie konserwatorskiej i prace przy w/w obiektach należy uzgadniać z WWKZ.
- Prace podejmowane na terenie zabytkowych parków (wycinki, nowe nasadzenia, prace pielęgnacyjne - porządkowe, podziały geodezyjne, lokalizacje nowych budynków, ogrodzenia) oraz prace na terenie zabytkowych cmentarzy winny być konsultowane z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i poprzedzone pozwoleniem.
- W strefie tej ochronie podlegaj ą pradziejowe oraz średniowieczne nawarstwienia kulturowe.

Inwestycje podejmowane przy w/w strefie oraz obiektach lub w bezpośrednim ich sąsiedztwie, a wymagające prac ziemnych należy prowadzić w obecności archeologa. Zakres niezbędnych badana archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, określi WWKZ.

2. Strefa ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.

Obszar gminy Września został rozpoznany archeologicznie. Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z epoki kamienia - z mezolitu i neolitu, rozwój następuje w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, w czasach kultury przeworskiej i kultury łużyckiej. Intensywne osadnictwo ma miejsce też we wczesnym średniowieczu. Na terenie gminy znajdują się zewidencjonowane stanowiska archeologiczne, które grupują się w kilku partiach omawianego obszaru. Zasięg

poszczególnych stanowisk wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych nie może odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości pradziejowego osadnictwa pod ziemią. Dlatego też, należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się że, obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej zasięgu stanowiska. Stąd w przypadku koncentracji stanowisk archeologicznych operuje się pojęciem strefy ochrony stanowisk archeologicznych Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, inwestycje związane z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu a wymagające prac ziemnych, należy prowadzić w obecności archeologa. Tylko on stwierdza występowanie obiektów archeologicznych oraz podejmuje odpowiednie działania w celu ich zadokumentowania oraz zabezpieczenia. Inwestor przed uzyskaniem pozwolenia na budowę winien wyznaczyć uprawnionego archeologa lub jednostkę archeologiczną i wspólnie z nią złożyć wniosek na badania archeologiczne, na które WWKZ wydaje stosowne pozwolenie zgodnie z art. 36 ust. L pkt. 5 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Dz.U. Nr 162, póz. 1568 ze zmianami.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się archeologiczną strefę ochrony konserwatorskiej, w której przedmiotem ochrony są zewidencjonowane stanowiska archeologiczne. „ Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek uzgadniania z Wydziałem Archeologicznym WUOZ w Poznaniu, inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę".

3. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

Na terenie gminy znajduje się stanowisko archeologiczne – grodzisko wczesnośredniowieczne w Grzybowie, wpisane do rejestru zabytków pod nr 17467/A decyzją z dnia 05. 03.1976 r. Objęte ono jest ścisłą ochronią konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. L, Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r,. Dz. U nr 162, póz. 1568. Dla jego ochrony istnieje konieczność zakazu prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na terenie w/w stanowiska, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z WWKZ.

4. Zadania inwestycyjne związane z szerokopłaszczyznowymi pracami ziemnymi (m.in. drogi, kopalnie, odkrywki, eksploatacja złóż).

W przypadku podejmowania szeroko płaszczyznowych prac ziemnych, inwestor może przystąpić do inwestycji dopiero po uzyskaniu wytycznych konserwatorskich i określenia przez WWKZ niezbędnego zakresu badań archeologicznych. Niezbędna jest weryfikacja posiadanych informacji na temat zasobów archeologicznych. Aby prawidłowo rozpoznać teren istnieje konieczność przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych, przeprowadzonych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu, które pozwolą ustalić faktyczną ilość stanowisk archeologicznych znajdujących się w kolizji z planowaną inwestycją, rozpoznać ich powierzchnię oraz głębokość zalegania obiektów archeologicznych.

Po zatwierdzeniu przez tutejszy urząd konserwatorski sprawozdania z powyższych badań, wymagane jest przeprowadzenie, na wytypowanych stanowiskach archeologicznych, wyprzedzających inwestycję ratowniczych badań wykopaliskowych. Konieczne jest także prowadzenie nadzorów archeologicznych na całym terenie podczas trwania prac ziemnych związanych z odhumusowywaniem terenu. W przypadku odkrycia w trakcie nadzorów nowych stanowisk archeologicznych, nie ujawnionych podczas badań powierzchniowych, konieczne będzie przeprowadzenie na tych stanowiskach ratowniczych badań wykopaliskowych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się

w obrębie szerokopłaszczyznowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowywania terenu.

Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

4.4. Uwarunkowania wynikające z Programu Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Września na lata 2014-2017 z perspektywą na lata 2018-2021

Rada Miejska we Wrześni uchwałą Nr II/25/2014 z dnia 18 grudnia 2014 r. przyjęła **Program Ochrony Środowiska dla Miasta i Gminy Września na lata 2014-2017 z perspektywą na lata 2018-2021.** Program wskazuje cele i zadania dotyczące ochrony środowiska naturalnego. W programie zwraca się też uwagę na istniejące na terenie zabytki wpisane do rejestru zabytków, zwłaszcza zabytkowe parki.

4.5. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Miasta i Gminy Września

Na terenie Miasta i Gminy Września nie ma opracowanego jednego planu zagospodarowania przestrzennego. W większości plany opracowywane są na bieżącym potrzeby inwestorów oraz mieszkańców. Ewentualne rozbieżności w stosunku do oczekiwań właścicieli nieruchomości są w miarę możliwości niwelowane poprzez częściowe zmiany i aktualizacje obowiązujących planów. Z uwagi na specyfikę terenów, których dotyczą plany zagospodarowania przestrzennego, zagadnienie ochrony i opieki zabytków występuje w różnym stopniu. Poniżej wymieniono te miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których ujęto zapisy dotyczące zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego.

UCHWAŁA NR LIX/387/02 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 30 września 2002 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkalno – usługowej w rejonie ulicy Wrzosowej i Kościelnej we Wrześni.

§ 6.

5. przy lokalizacji nowych budynków, modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących w strefie ochrony konserwatorskiej konieczne jest uzgodnienie z konserwatorem zabytków.

UCHWAŁA NR III/13/02 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod realizację obwodnicy dla m. WRZEŚNI w ciągu drogi krajowej nr 15.

15. Dla obszaru, o którym mowa w ust. 1 obowiązuje przy pracach ziemnych stały nadzór archeologiczno-konserwatorski.

UCHWAŁA NR XI/105/03 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 9 lipca 2003 r. w sprawie: rozpatrzenia protestu wniesionego do projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej i produkcyjno–usługowej w rejonie ulicy Koszarowej we Wrześni.

W uzasadnieniu: Ze względu na lokalizację przedmiotowego terenu w strefie ochrony konserwatorskiej obowiązuje uzgodnienie projektu zespołu garażowego przez Wielkopolskiego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XI/102/03 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 9 lipca 2003 r. w sprawie: rozpatrzenia zarzutu wniesionego do projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej i produkcyjno-usługowej w rejonie ulicy Koszarowej we Wrześni.

Dopuszcza się lokalizację zespołu garażowego za istniejącym budynkiem mieszkalnym na terenie działki 3897/3 – bezpośrednio przy granicy z gruntem gminnym. Realizacja inwestycji wiąże się z koniecznością uzupełnienia przedmiotowej nieruchomości o pas terenu szerokości 2,0 m z działki gminnej oznacz. nr geod. 3800/12. Ze względu na historyczny układ urbanistyczny oraz zabytkowy charakter otaczającej zabudowy – objętej ochroną konserwatorską, projekt zespołu garażowego należy uzgodnić z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XII/117/03 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 12 września 2003 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej i produkcyjno-usługowej w rejonie ulicy Koszarowej we Wrześni.

§ 6.

4. przy modernizacji, przebudowie i rozbudowie istniejących obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej konieczne jest uzgodnienie projektu z konserwatorem zabytków
5. ogrodzenie działek ażurowe do 1,5 m wysokości; konieczne jest uzgodnienie projektu z konserwatorem zabytków

UCHWAŁA NR XXXII/308/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 27 kwietnia 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu aktywizacji gospodarczej w obrębie nieruchomości oznaczonej numerem geodezyjnym 51/3, położonej w Marzeninie, gmina Września.

Rozdział 3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków.

§ 10. Teren działki objętej planem znajduje się w strefie występowania stanowisk archeologicznych.

1. Działający na terenie inwestor jest zobowiązany powiadomić Wydział Archeologiczny Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu o terminie rozpoczęcia realizacji inwestycji (rozpoczęcia prac ziemnych) i podać osobę uprawnioną do pełnienia prac archeologicznych.
2. Inwestor zobowiązany jest uzyskać pozwolenie na prace przy zabytku archeologicznym przed podjęciem prac ziemnych.
3. W razie przypadkowego odkrycia zabytków archeologicznych, fakt ten należy zgłosić do Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie lub do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.
4. Istniejący budynek, była obora dworska, oznaczony symbolem OZ, podlega ochronie konserwatorskiej.
5. Wszelkie inwestycje na terenie działki należy uzgodnić ze służbami konserwatorskimi.

UCHWAŁA NR XXXIII/324/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 17 czerwca 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w rej. ul. Paderewskiego we Wrześni.

§ 8. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do zlecenia nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych.
2. W razie przypadkowego odkrycia obiektów archeologicznych przez ekipę budowlaną należy zabezpieczyć znalezisko i zgłosić ten fakt do Wydziału Archeologicznego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XXXIII/323/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 17 czerwca 2005 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej w Obłaczkowie, obszar działki nr ewid. 52/16 oraz fragmenty dróg: krajowej KD15 i wojewódzkiej Nr 432 w rejonie skrzyżowania.

§ 8. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do:

zlecenia stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych. Sposób realizacji ww. warunków konserwatorskich winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XXXV/344/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 13 października 2005r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Białężyce i Obłaczkowo.

3. ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

Na terenie objętym planem znajdują się zewidencjonowane stanowiska archeologiczne będące pod ochroną konserwatorską w myśl ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zm.), zatem koniecznym jest prowadzenie podczas robót ziemnych na obszarze występowania stanowisk archeologicznych badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

UCHWAŁA NR XXXVIII/372/05 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 28 grudnia 2005 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów usługowo-rzemieślniczych w Psarach Małych w rejonie ulicy Dojazdowej.

§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Nie określa się.

UCHWAŁA NR XLIII/425/06 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 6 lipca 2006 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów na cele aktywizacji gospodarczej z zabudową mieszkaniową w Białeżycach, obszar działek o numerach ewidencyjnych 130/8, 120/9, 120/7,122/4.

§ 8. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. Z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do zlecenia stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych. Sposób realizacji ww. wymienionych warunków konserwatorskich winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XLIV/434/06 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 21 września 2006 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej dla obszaru części działek oznaczonych numerami geodezyjnymi 47/3 i 47/6 położonych w Gutowie Małym.

8. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przed otrzymaniem pozwolenia na budowę, wszelkich prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych.

UCHWAŁA NR XLIV/435/06 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 21 września 2006 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie nieruchomości oznaczonej nr geodezyjnym 69/9, położonej w Obłaczkowie.

1. Zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego:

   a) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych,

UCHWAŁA NR VI/78/07 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 12 kwietnia 2007 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu aktywizacji gospodarczej w Psarach Małych, działki nr ewid. 44/4, 43/8, 44/3.

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków na obszarze objętym planem:

1. Z uwagi na położenie w strefie występowania stanowisk archeologicznych inwestorzy są zobowiązani do zlecenia stałego nadzoru archeologiczno-konserwatorskiego nad całością prac ziemnych a w przypadku odkrycia obiektów archeologicznych zobowiązani są do zlecenia ratowniczych badań archeologicznych w celu sporządzenia ewidencji obiektów zabytkowych oraz skróconej dokumentacji naukowej tych partii obiektów, które następnie ulegną bezpowrotnemu zniszczeniu w trakcie prac budowlanych.

2. Sposób realizacji ww. warunków konserwatorskich winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

UCHWAŁA NR XI/138/2007 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 grudnia 2007 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „CENTRUM II” we Wrześni obejmującego obszar ograniczony ulicami: Fabryczną, Warszawską, Szkolną i Staszica.

Obszar, którego dotyczy plan zagospodarowanie przestrzennego „Centrum" znajduje się w zabytkowej strefie urbanistycznej miasta Wrześni, dlatego w całości podlega ochronie konserwatorskiej. Plan wskazuje zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego dla obszaru ograniczonego ulicami: Fabryczną, Warszawską, Szkolną i Staszica. Dla poszczególnych obiektów przyjęto wspólne zasady (w planie dla poszczególnych obiektów wymienione są w osobnych podpunktach uwzględniając sytuację danego obiektu i miejsca) :

a) zachowuje się istniejące budynki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
b) istnieje możliwość rewaloryzacji budynków, w przypadku budynków chronionych wyłącznie na podstawie zgody właściwego konserwatora zabytków,
c) warunkiem realizacji nowych inwestycji jest całkowita lub częściowa rozbiórka istniejącej, nie podlegającej ochronie zabudowy,
d) projektowane budynki dostosować pod względem architektonicznym do istniejących budynków usytuowanych wzdłuż ulic (odpowiednio): Fabrycznej, Warszawskiej, Szkolnej, Staszica.
e) istniejące oficyny w zależności od zaleceń konserwatorskich doprowadzić do wysokiego poziomu estetycznego i użytkowego lub przeznaczyć do rozbiórki,
f) możliwość modernizacji istniejącego budynku (poczty) wyłącznie po uzyskaniu zgody właściwego konserwatora zabytków,

UCHWAŁA NR XIII/175/2008 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 kwietnia 2008 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod aktywizację gospodarczą w Chociczy Wielkiej i Białężycach, obejmującego obszar ograniczony drogami gminnymi o numerach geodezyjnych 56/1, 75 i 53.

§ 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, prace ziemne związane z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu wymagają uzgodnienia z WWKZ przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, dla określenia konieczności ewentualnych prac archeologicznych.
2. Nie zachodzi inna forma ochrony niż wymieniona w ust.1 ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

UCHWAŁA Nr XV/200/08 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 1 lipca 2008 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod aktywizację gospodarczą w Chociczy Wielkiej obejmujący obszar ograniczony fragmentami: drogi krajowej nr 2, torów PKP Warszawa – Poznań i Autostrady A-2 oraz drogami gminnymi o numerach ewidencyjnych 56/5, 173, 172, 55/2, 55/5.

§ 7 Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

1. z uwagi na położenie obszaru opracowania w strefie występowania stanowisk archeologicznych i dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego inwestor jest zobowiązany do prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu, a wymagających prac ziemnych. Zakres badań archeologicznych, obowiązujący inwestora, winien być ustalony z Wydziałem Archeologicznym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu;
2. nie określa się innych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej z uwagi na nie występowanie wymienionych zagadnień na obszarze objętym planem.

UCHWAŁA NR XIX/252/2008 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe w Gutowie Małym w obrębie ulic Powidzkiej i Ostrowskiej.

§ 5. Określa się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. w przypadku odkrycia przedmiotu lub obiektu, który ma cechy zabytku lub co do którego istnieje przypuszczenie iż jest on zabytkiem, wymaga się wstrzymania prac i zgłoszenia do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
2. na obszarze objętym planem nie obejmuje się ochroną dóbr kultury współczesnej podlegających ochronie.

UCHWAŁA NR XXI/271/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla inwestycji celu publicznego w zakresie lokalizacji dwutorowej napowietrznej linii elektroenergetycznej 400 kV Kromolice - Pątnów na odcinku położonym w gminie Września.

§ 8. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Na obszarze objętym planem ochroną zabytków obejmuje się stanowiska archeologiczne oznaczone graficznie na rysunku.
2. Wszelkie inwestycje na obszarze stanowisk archeologicznych, wymagają przeprowadzenia niezbędnego zakresu prac archeologicznych, zapewniających odpowiednie warunki ochrony konserwatorskiej; zakres prac archeologicznych określi, w zależności od charakteru planowanych inwestycji właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków; wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie realizacji zadania inwestycyjnego obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych przy realizacji inwestycji, w obrębie wykopów budowlanych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem WUOZ w Poznaniu, które inwestor winien uzyskać przed otrzymaniem pozwolenia na budowę. W przypadku odkrycia nieujawnionych na powierzchni obiektów archeologicznych nastąpi konieczność przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych.

UCHWAŁA NR XII/285/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 30 marca 2009 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej we Wrześni w rejonie ulic Kaliskiej i gen. Sikorskiego.

§ 8. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Na obszarze objętym planem ochroną zabytków obejmuje się stanowiska archeologiczne oznaczone graficznie na rysunku.

2. Wszelkie inwestycje na obszarze, stanowisk archeologicznych, wymagają przeprowadzenia niezbędnego zakresu prac archeologicznych, zapewniających odpowiednie warunki ochrony konserwatorskiej; zakres prac archeologicznych określi, w zależności od charakteru planowanych inwestycji właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków; wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie realizacji zadania inwestycyjnego obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych przy realizacji inwestycji, w obrębie wykopów budowlanych

w zakresie uzgodnionym pozwoleniem WUOZ w Poznaniu, które inwestor winien uzyskać przed otrzymaniem pozwolenia na budowę. W przypadku odkrycia nie ujawnionych na powierzchni obiektów archeologicznych nastąpi konieczność przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych.

UCHWAŁA NR XXVIII/363/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod zabudowę mieszkaniową w obrębie ulic Bukowej, Jesionowej, Wierzbowej i dz. nr 274/3 w Bierzglinku.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXVIII/364/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie ulic Bukowej, Jesionowej, Wierzbowej i Jaśminowej w Bierzglinku.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXVIII/365/2009 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 15 grudnia 2009 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie nieruchomości o numerach geodezyjnych: 41/4, 41/14 w Nowym Folwarku.

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1. nakaz uzyskania przez inwestora pozwolenia na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę;
2. nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu;
3. nie określa się zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na nie występowanie takich obiektów na obszarze objętym planem.

UCHWAŁA NR XXXII/427/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ul. Szosa Witkowska we Wrześni.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się obowiązek uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych. Zakres koniecznych prac inwestor winien uzgodnić z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XXXIV/453/2010 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 8 listopada 2010 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe, obejmującego obszar ograniczony ulicami Ks. Jakubowskiego i Chabrową w Kaczanowie.

§ 6. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się nakaz uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zakresu prac archeologicznych w związku z prowadzeniem wszelkich inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu, a wymagających prac ziemnych.

UCHWAŁA NR IV/43/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 24 lutego 2011 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie nieruchomości o numerach geodezyjnych 134/12, 134/13, 135 w Gutowie Małym.

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu objętego planem. Inwestor winien uzyskać pozwolenie na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę;
2. nie określa się zasad ochrony dóbr kultury współczesnej z uwagi na nie występowanie takich obiektów na obszarze objętym planem.

UCHWAŁA NR IV/44/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 24 lutego 2011 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod budownictwo mieszkaniowe w obrębie nieruchomości nr 168/4 w Gutowie Wielkim.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

1. obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu;
2. obowiązek uzyskania przez inwestora pozwolenia na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR V/65/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 9 maja 2011 w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu pod budownictwo mieszkaniowe i usługi rzemiosła w rejonie ulic Sokołowskiej i Łokietka we Wrześni i Gutowie Małym.

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się nadzór archeologiczny podczas wykonywania robót ziemnych związanych z zagospodarowaniem działki, w zakresie ustalonym z właściwym organem ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR V/66/2011 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 9 maja 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów budownictwa mieszkaniowego i usługi rzemiosła we Wrześni, obejmującego obszar w obrębie ulic Kosynierów i torów PKP i Turwida.

§7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, w zakresie określonym przez odpowiednie służby ochrony zabytków przed wydaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XI/145/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 28 marca 2012 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe i produkcyjne w Białężycach, obejmujący obszar ograniczony drogami gminnymi o numerach geodezyjnych 102/14 i 117/1.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej: dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji, ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych. Inwestor powinien uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na badania archeologiczne przed wydaniem pozwolenia na budowę.

UCHWAŁA NR XII/171/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 23 maja 2012 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla zbiornika wodnego w miejscowości Gozdowo.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się:

strefę ochrony stanowisk archeologicznych na całym obszarze objętym planem;

1. dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek:
2. przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę zbiornika wodnego,
3. uzyskania pozwolenia na wykonanie prac archeologicznych od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, który określi zakres niezbędnych badań archeologicznych;
4. przeprowadzenia prac archeologicznych przez uprawnioną jednostkę.

Planowane przedsięwzięcia będą oddziaływały negatywnie na walory krajobrazowe terenu. Realizacja ustaleń planu nie będzie miała natomiast negatywnego wpływu na zabytki i dobra kultury współczesnej. Ustalenia planu wprowadzają strefy ochrony stanowisk archeologicznych, w obrębie których ustalono obowiązek przeprowadzenia rozpoznawczych badań powierzchniowo – sondażowych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę zbiornika wodnego. Planowana rozbudowa linii elektroenergetycznej wysokiego napięcia może pogorszyć klimat akustyczny. Dla zlokalizowanej w sąsiedztwie obszaru planu zabudowy chronionej akustycznie będą zachowane dopuszczalne poziomy hałasu. W końcowej części prognozy przedstawiono również rozwiązania eliminujące lub ograniczające ewentualne negatywne oddziaływania na środowisko ustaleń projektu planu na środowisko. Ustalenia planu nie wykazują możliwości oddziaływania transgranicznego.

IV. Informacja o metodach i częstotliwości przeprowadzenia monitoringu skutków realizacji postanowień dokumentu.

Kontrole przestrzegania przepisów dotyczących ochrony środowiska i racjonalnego wykorzystania zasobów przyrody prowadzi na terenie m.in. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Poznaniu, monitorując poszczególne komponenty środowiska, takie jak: wody, powietrze, gleby, klimat akustyczny, promieniowanie elektroenergetyczne i inne.

Przewidywane metody analizy realizacji postanowień projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pod kątem wpływu jego ustaleń na środowisko powinny odnosić do potencjalnego oddziaływania projektowanego zagospodarowania terenu oraz ustaleń dotyczących przeznaczenia terenu i sposobu zagospodarowania terenu, ustaleń dotyczących wyposażenia w infrastrukturę techniczną, zasad ochrony i kształtowania środowiska oraz ładu przestrzennego, a także ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.

UCHWAŁA NR XV/187/2012 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 17 września 2012 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w Gulczewku.
§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony stanowisk archeologicznych oznaczonej na rysunku planu, ustala się:

1. nakaz prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu;
2. nakaz uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na badania archeologiczne przez wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

UCHWAŁA NR XXIII/293/2013 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 26 września 2013 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w Psarach Polskich.
§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się nakaz uzgadniania z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu objętego planem, a wymagających prac ziemnych, celem ustalenia dla inwestora obowiązującego zakresu badań archeologicznych.

UCHWAŁA NR XXXIII/402/2014 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 10 czerwca 2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów aktywizacji gospodarczej w rejonie drogi wojewódzkiej 432 oraz torów PKP Września - Jarocin
Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
§ 7.

1. Na obszarze objętym planem nie znajdują się zabytki wpisane do rejestru zabytków.
2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, inwestycje wymagające prac ziemnych należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony konserwatorskiej.

UCHWAŁA NR XXXIII/403/2014 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 10 czerwca 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowościach Chocicza Wielka, Chocicza Mała, Białężyce, Grzymysławice
Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej
§ 7.

1. Na obszarze objętym planem znajduje się park we wsi Chocicza Mała wpisany do rejestru zabytków pod nr rej.: 2061/A z 1.1986, dla którego dopuszcza się prowadzenie wszelkich prac (m.in. pielęgnacyjnych, wycinek, nowych nasadzeń, rozbiórek, przebudowy i rozbudowy istniejących obiektów budowlanych) zgodnie z przepisami

odrębnymi dotyczącymi ochrony konserwatorskiej.

2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, inwestycje wymagające prac ziemnych należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony konserwatorskiej.

UCHWAŁA NR XXXIV/440/2014 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 16 września 2014 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów pod budownictwo mieszkaniowe i usługowe w rejonie ul. Szosa Witkowska i projektowanej obwodnicy drogi krajowej nr 15 we Wrześni, Gutowie Małym i Gutowie Wielkim.

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się w granicach „strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków" dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, obowiązek prowadzenia badań archeologicznych, na które inwestor winien uzyskać pozwolenie przed uzyskaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

UCHWAŁA NR XIII/175/2015 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z dnia 30 grudnia 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Białężyce - dz. nr ewid.105/15.

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej nie podejmuje się ustaleń ze względu na położenie obszaru objętego planem poza wpisanymi do rejestru zabytków strefami ochrony konserwatorskiej oraz poza strefą ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego.

UCHWAŁA NR XVIII/265/2016 RADY MIEJSKIEJ WE WRZEŚNI z 29 września 2016 r. w sprawie: zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Białężyce.

§ 6. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zlokalizowana jest w części w strefie ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych obszar AZP 55-33/1 oraz AZP 55-33/9. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem bądź zagospodarowaniem przedmiotowego terenu należy prowadzić wyprzedzające badania wykopaliskowe. Wobec powyższego zastosowanie mają właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Cele gminnego programu opieki nad zabytkami wskazuje *art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz inne określone przez gminę:*

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego, podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

6. KIERUNKI REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU

OPIEKI NAD ZABYTKAMI

6.1. Gminna ewidencja zabytków

6.1.1. Działanie – prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomych

L.p.	*Działanie*	*Czas realizacji w latach*
1.	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków w połączeniu z weryfikacją zbioru w oparciu o stan faktyczny zachowanej substancji zabytkowej w Gminie. Prace inwentaryzacyjne będą polegać na sporządzeniu kart adresowych, w których umieszczone będą podstawowe dane określające wartość historyczną obiektów oraz dokumentację fotograficzną.	2017-2020
2.	Sporządzenie gminnej ewidencji zabytków małej architektury w formie zbioru kart adresowych zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków, w tym także najciekawszych obiektów znajdujących się na cmentarzach z terenu Gminy.	2017-2020
3.	Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	2017-2020

6.1.2. Działanie – prowadzenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych

L.p.	*Działanie*	*Czas realizacji w latach*
1.	Weryfikacja gminnej ewidencji zabytków archeologicznych polegająca na wprowadzeniu informacji o znaleziskach pradziejowych dokonanych w okresie od 2016 roku w formie wymiany lub założenia nowych kart zespołów stanowisk archeologicznych zgodnie z zaleceniem WWKZ	2017-2020

6.2. Promocja regionu i edukacja przez prezentację lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego

6.2.1. Działanie – udostępnianie i promocja zabytków nieruchomych

L.p.	*Działanie*	*Czas realizacji w latach*
1.	Rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu Miasta i Gminy Września.	2017-2020
2.	Udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Miasta i Gminy Września na lata 2017 – 2020” na stronie internetowej Urzędu Miasta i Gminy Września	2017-2020
3.	Publikowanie materiałów reklamowych i turystycznych opisujących istniejące zabytki w Mieście i Gminie Września	2017-2020
4.	Wspieranie organizacji i stowarzyszeń w opracowaniu i publikowaniu materiałów dotyczących historii i zabytków Miasta i Gminy Września	2017-2020
5.	Gromadzenie i udostępnianie przez Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich materiałów dotyczących dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy Września	2017-2020
6.	Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb turystycznych poprzez umieszczenie tablic informacyjnych dotyczących zabytków na terenie Miasta i Gminy Września	2017-2020

7.	Przeprowadzenie spotkań z właścicielami najwartościowszych obiektów zabytkowych w celu ustalenia możliwości i zasad ich udostępniania.	2017-2020

6.2.2. Działanie – edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

L.p.	*Działanie*	*Czas realizacji w latach*
1.	Włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach	2017-2020
2.	Wdrażanie do zajęć szkolnych pojęć związanych z krajobrazem kulturowym Gminy oraz regionu	2017-2020
3.	Informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego Gminy	2017-2020

6.3. Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami w regionie

6.3.1. Działanie – zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania

L.p.	*Działanie*	*Czas realizacji w latach*
1.	Przygotowanie uchwały dotyczącej dofinansowań z budżetu gminy prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków *Działanie zrealizowane: 23 lutego 2017 r. uchwalono Uchwałę nr XXII/293/2017 Rady Miejskiej we Wrześni w sprawie: zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków na terenie gminy Września.*	2017
2.	Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remont	2017-2020
3.	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ich odnowę	2017-2020
4.	Nawiązanie współpracy z właścicielami obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków w zakresie: - rozpowszechnianie informacji na temat profilaktyki konserwatorskiej stosowanej w odniesieniu do zabytków w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, - zbieranie informacji na temat przeprowadzonych remontów i odnotowanie tych faktów w kartach adresowych obiektów	2017-2020
5.	Aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych.	2017-2020
6.	Interwencja właściwych organów przy rażących naruszeniach prawa budowlanego głównie dotyczących rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów lub ich charakterystycznych elementów (zwłaszcza na obszarach objętych ochroną konserwatorską i przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków)	2017-2020
7.	Prowadzenie przez Urząd Miasta i Gminy Września bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością samorządu gminnego.	2017-2020

6.3.2. Działanie – sporządzenie wykazu zespołów i obiektów nieruchomych, stanowisk archeologicznych typowanych do rejestru zabytków z terenu gminy w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy

L.p.	*Działanie*	*Czas realizacji w latach*
1.	Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego obiektów budownictwa i architektury oraz zabytków archeologicznych nieujętych jeszcze w rejestrze, a reprezentujących duże walory historyczne, naukowe lub artystyczne i stanowiących ważne miejsce w krajobrazie kulturowym Miasta i Gminy Września	2017-2020

2.	Obiekty, które należy wpisać do rejestru – obiekty użyteczności publicznej w Gminie	2017-2020
3.	Oznaczenie zabytków archeologicznych na załącznikach graficznych przy sporządzaniu dokumentów planistycznych gminy na podstawie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych oraz wypełnienie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków	2017-2020
4.	Coroczna aktualizacja Gminnego Programu Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych dla gminy Września (uzgodniony z WWKZ 20.12.2016 r.)	2017-2020

6.3.3. Działanie – opieka nad zabytkami będącymi własnością gminy

Miasto i Gmina Września jest także właścicielem niektórych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Władze samorządowe dbają o substancję zabytkową dokonując bieżących oraz kapitalnych remontów obiektów zabytkowych uzgadniając przy tym prace z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obiekty wpisane do rejestru zabytków będące własnością Miasta i Gminy:

Miejscowość	*Obiekt*	*Datowanie*	*Rejestr zabytków*
Września	**RATUSZ (ob. Urząd Miasta i Gminy)**	1909-1910	191/Wlkp/A z 28.06.2004
Września	**WILLA STAROSTY w zespole starostwa (ob. Urząd Stanu Cywilnego)**	1913-1915 (proj. arch. Paulus i Liloe)	385/Wlkp/A z 25.07.2006
Września	**SZKOŁA ELEMENTARNA „DZIECI WRZESIŃSKICH" (ob. Muzeum i Biblioteka)**	2 poł. XVIII w./ 1837-1840	1569/A z 10.09.1974
Września	**PARK KRAJOBRAZOWY (im. Dzieci Wrzesińskich) w zespole pałacowym Opieszyn**	poł. XVIII w.-XIX w.	775/Wlkp/A z 15.01.2010
Gutowo Małe	**DWÓR w zespole dworskim**	ok. 1895 r.	1733/A z 30.04.1975
Gutowo Małe	**PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim**	k. XIX w.	1733/A z 30.04.1975
Węgierki	**DWÓR w zespole dworskim**	3 ćw. XIX w.	1527/A z 01.06.1974
Węgierki	**PARK KRAJOBRAZOWY w zespole dworskim**	poł. XIX w.	2096/A z 12.08.1986

6.3.4. Stan zachowania i sposób użytkowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków będących własnością gminy

Września: Ratusz

Ratusz miejski to budynek usytuowany przy północno-wschodnim narożu Rynku (narożnik ul. Jana Pawła II i ul. Ratuszowej). Obiekt powstał w latach 1909-1911 według projektu architekta Emila Asmusa. Budynek posiada dwa przylegające skrzydła w rzucie litery L. Ratusz jest obiektem murowanym z czerwonej klinkierowej cegły w stylu neogotyckim. To budowla trzykondygnacyjna, przykryta rozczłonkowaną bryłą wielopołaciowego dachu krytego dachówką. Dominantem jest wieża umiejscowiona na kalenicy dachu od strony rynku. Ośmioboczna wieża posiada balkon widokowy, przykryta jest strzelistym hełmem zwieńczonym kurem.

Elewacja północna posiadają ostrołukowe blendy, tynkowane, w których umiejscowione są ostrołukowe okna. Okna od podwórza zamykają łuki segmentowe. Front ratusza od strony rynku posiada pięć osi. Wieńczy ją krenelaż. Od strony południowej znajdują się trzy duże okna ostrołukowe przebiegające na wysokości pierwszej i drugiej kondygnacji. Po stronie zachodnie frontu w narożniku znajduje się ostrołukowa arkada wejściowa, nad nią na I i II piętrze loggie (na II piętrze adaptowana na gabinet). W narożniku wmurowany jest kamienny kartusz z herbem miasta. Fasada północna posiada dziewięć osi. Części boczne zostały nieco wysunięte przed lico muru, które zwieńczono szczytami.

Budynek pełnił siedzibę władz miejskich do 1975 r. następnie mieściły się w nim różne instytucje. Był to okres destrukcji obiektu. W 1991 r. samorząd gminny odzyskał obiekt ratusza. Przeprowadził jego remont. Dokonano licznych adaptacji pomieszczeń, założono kuranty na wieży oraz reflektory podświetlające elewację w porze nocnej. W 2010 r. dokonano czyszczenia ceglanej elewacji, wymianę pokrycia dachowego a wraz z adaptacją poddasza zamontowano z dwóch stron połaci dachu od strony rynku po dwa kaferki. W 2012 r. na miejscu kamienic Rynek 19 i 20 przylegających do ratusza wybudowano nowe skrzydło na potrzeby urzędu.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: Urząd Miasta i Gminy,
- planowane działania: malowanie klatki schodowej i korytarzy, wymiana stolarki drzwiowej

Września: Willa starosty

W zespole starostwa powiatowego przy ul. Chopina, na terenie dawnego cmentarza szpitalnego Świętego Ducha wznosi się obiekt tzw. willa starosty. Zabytek znajduje się przy ul. F. Chopina 9. Obiekt wzniesiono w latach 1913-1915 według projektu architektów Paulusa i Liloe. Wille wzniesiono na rzucie prostokąta z kwadratowym podcieniem od południa i eliptyczną loggia (ob. werandą) od północy. Dom nakrywa wysoki dach czterospadowy kryty dachówką, na którym znajdują się półkoliste kaferki. Nad podcieniem podjazdu balkon. Elewacje licowane są granitowymi ciosami, niegdyś bogato zdobione sztukaterią. Okna piwnic półkoliste, a na wyższych kondygnacja prostokątne. W 1962 r. budynek połączono z urzędem starostwa powiatowego łącznikiem, tworząc tym jeden kompleks obiektów. Wówczas też pozbawiono willę starosty dekoracji elewacyjnej pozostawiając jedynie podziały lizenowe i profilowany gzyms. Do 1945 r. obiekt użytkowany był przez starostwo powiatowe z przeznaczeniem na biura i mieszkanie dla starosty. W 1970 r. parter z zaadaptowano na pałac ślubów. Od 1975 r. dawną willę starosty użytkuje Urząd Miasta i Gminy Września. Na początku XXI w. obiekt przeszedł generalny remont.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: Urząd Miasta i Gminy – Urząd Stanu Cywilnego,
- planowane działania: nie planuje się działań.

Września: Szkoła Elementarna „Dzieci Wrzesińskich" – Muzeum Regionalne i Biblioteka Publiczna

Przy ul. Dzieci Wrzesińskich, łączącej Rynek z kościołem farnym znajduje się obiekt historycznej Katolickiej Szkoły Ludowej (szkoły elementarnej), mieszczącej obecnie Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrzesińskich i Bibliotekę Publiczną Miasta i Gminy Września. Budynek powstał około 1790 r. jako dom parterowy. Obiekt wzniesiono na rzucie prostokąta. Pod koniec XVIII w. miasto wydzierżawiło go od rodzin Szalczyńskich i Suszczyńskich z przeznaczeniem na szkołę katolicką. W 1837 r. obiekt wykupiono na własność miasta. W 1840 r. przystąpiono do nadbudowania piętra. Całość przykryto dachem dwuspadowym. W 1903 r. szkołę przeniesiono do nowego budynku a stara sprzedano rodzinie Pargmanów.

Nowi właściciele od strony południowej dobudowali do budynku piętrowe skrzydło do długości połowy dziedzińca. Parter budynku został zamieniony na składy sklepowe, warsztaty i magazyny, zaś piętro na mieszkania. Od 1948 r. obiekt służył Publicznej Średniej Szkole Zawodowej. Po przeniesieniu internatu urządzono tutaj mieszkania kwaterunkowe. Jednak już w 1951 r. urządzono tutaj Internat im. Dzieci Wrzesińskich. W 1961 r. część sal na parterze przeznaczono na Izbę Muzealną Strajków Szkolnych. W 1964 r. obiekt przejęło Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i zaadoptowało (m.in. wzmacnianie stropów) pomieszczania dla tworzącego się Muzeum Regionalnego im. Dzieci Wrzesińskich oraz dla Powiatowej Biblioteki Publicznej. W 1975 r. obiekt stał się własnością Miasta i Gminy Września. W 1984-1989 r. rozbudowano skrzydło budynku w kierunku wschodnim. W latach 2008-2009 r. wymieniono strop na I piętrem oraz więźbę dachową z pokryciem. W połaci dachowej przywrócono wole oka. Zainstalowano system ostrzegania pożarowego, wymieniono instalacje elektryczna i alarmową. W 2012 r. zainstalowano system oddymiania oraz odbudowano klatkę schodową.

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: Muzeum Regionalne, Biblioteka Publiczna,
- planowane działania: uporządkowanie i aranżacja dziedzińca.

Września: Park krajobrazowy im. Dzieci Wrzesińskich w zespole pałacowym Opieszyn

Park położony jest na południe od śródmieścia na terenie dawnego Opieszyna. Założony w XVIII w. przez Macieja Ponińskiego jako park dworski. Pierwotnie był to park o założeniu francuskim, w poł. XIX w. przekształcony w park krajobrazowy. Powierzchnia parku wynosi 13,24 ha. Po zachodnie stronie parku znajduje się pałac Ponińskich i Mycielskich z XIX w. Osią parku jest Aleja Solidarności ukierunkowana północ-południe, prowadząca do Amfiteatru im. Anny Jantar (1974 r.). Na terenie parku znajdują się 4 stawy. Drzewostan stanowią głównie drzewa liściaste. Wśród starszych zadrzewień występuje: lipa drobnolistna, wiąz pospolity, kasztanowiec zwyczajny, wierzba biała odmiana zwisła, topola włoska, klon zwyczajny. W okolicy stawów znajduje się także kilkanaście egzemplarzy drzew świerku klującego oraz żywotnika zachodniego. Spośród krzewów występują: bez czarny, bez koralowy, klon tatarski, dereń biały, trzmielina zwyczajna. Zabytkiem przyrody jest platan wschodni stanowiący pomnik przyrody. Park stanowi własność gminy. Gmina na bieżąco utrzymuje porządek na terenie parku, dba o stan pomnika przyrody (pomnik wyeksponowany poprzez oświetlenie).

- stan zachowania: bardzo dobry,
- sposób użytkowania: park miejski,
- planowane działania: bieżące utrzymanie parku.

Gutowo Małe: Dwór w zespole dworskim oraz park krajobrazowy

We wschodniej części wsi przy ul. Centralnej 20 w parku krajobrazowym wznosi się piętrowy dwór z końca XIX w. bez specjalnego charakteru. Obiekt znajduje się na rzucie prostokąta. Przykryty jest dachem płaskim. Na osi ryzalit zwieńczający wejście. W okresie międzywojennym stanowił własność 68 Pułku Piechoty. W 1949 r. urządzono tutaj szkołę podstawową przekształconą na pocz. XXI w zespół szkolno-przedszkolny a obecnie w przedszkole. Wokół dworu park krajobrazowy. Gmina na bieżąco utrzymuje porządek na terenie parku.

- stan zachowania: dobry,
- sposób użytkowania: przedszkole, mieszkania,

- planowane działania: utrzymanie budynku.

Węgierki: Dwór w zespole dworskim oraz park krajobrazowy

W centrum wsi, tuż za zespołem dawnego zboru ewangelickiego (ob. katolickiego) znajduje się park krajobrazowy a w nim dwór pochodzący z około 1870 r. Jest to budynek parterowy z kondygnacją mezzanina, z piętrowym ryzalitem na osi, w nim półkoliste wejście, od strony wschodnie przybudówka z wejściem. W II poł. XX w., kiedy mieściła się tutaj szkoła podstawowa obiekt został silnie zniekształcony. Do 2009 r. część pomieszczeń zajmowała filia Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy we Wrześni. Część pomieszczeń służy za mieszkania. Zostały wykupione przez mieszkańców tworząc wspólnotę mieszkaniową wraz z gminą. Obiekt silnie zaniedbany. Część mieszkalna w ostatnich latach została otynkowana z zewnątrz. Nieudolnie przywrócono w tej części boniowanie. Wokół dworu park krajobrazowy. Gmina na bieżąco utrzymuje porządek na terenie parku.

- stan zachowania: dostateczny,
- sposób użytkowania: mieszkania,
- planowane działania: bieżące utrzymanie parku.

6.3.5. Plan ochrony cmentarzy

Cmentarze katolickie stanowią własność poszczególnych parafii, z których czynnych jest 8 cmentarzy (Września, Marzenin, Grzybowo, Węgierki, Gozdowo, Kaczanowo, Nowa Wieś Królewska, Bardo). Miejsca te utrzymywane są w dobrym stanie przez administratorów. Nieczynne są natomiast cmentarze przykościelne (Września, Marzenin, Grzybowo, Otoczna, Gozdowo, Kaczanowo, Nowa Wieś Królewska, Bardo). Tereny cmentarzy przykościelnych są zadbane i pielęgnowane. Na dawnym cmentarzu parafialnym w Otocznej planowane są badania archeologiczne.

Gmina Września wspomaga utrzymanie cmentarzy katolickich poprzez dbałość o miejsca pamięci narodowej pozyskując fundusze przekazywane przez Wielkopolski Urząd Wojewódzki pochodzące z rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. Dotychczas na cmentarzu parafialnym we Wrześni poddano renowacji: mogiłę kosynierów 1848 r., mogiłę-pomnik powstańców wielkopolskich 1918-1919 r., mogiłę-pomnik Legii Ochotniczej Wrzesińskiej, ofiar bombardowań we wrześniu 1939 r., pomordowanych w l. 1939-1944). Dbałość o miejsca pamięci narodowej jest stałym planowym działaniem samorządu gminnego.

W zarządzie Gminy Września pozostają dawne cmentarze ewangelickie w Psarach Małych i Psarach Wielkich. Natomiast cmentarzami w Bierzglinie, Gonicach, Sędziwojewie i Sobiesierniu zarządza parafia ewangelicko-augsburska w Poznaniu. Gmina w miarę możliwości utrzymuje porządek na terenie cmentarzy poprzez wycinkę dzikich krzewów oraz wywóz nagromadzonych nieczystości. W 2014 r. na cmentarzu ewangelickim w Gonicach utworzono miejsce pamięci z głazem z tablicą pamiątkową.

W działaniach samorządu gminnego należy więc wprowadzić zapisy ochrony miejsc cmentarnych do planów miejscowego zagospodarowania przestrzennego, tak aby miejsc cmentarnych nie zabudowywać budynkami.

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanych zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Września wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miasta i Gminy we Wrześni zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

8. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzono zespół koordynujący monitorujący niniejszy program poprzez:

a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,

b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

9. NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRODŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. „W sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków", (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399). Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź nas zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
h) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

l) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;

q) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

r) Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

s) zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

t) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,

u) stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzacje zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. - dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach

jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

• Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

• Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program „Dziedzictwo Kulturowe"

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe" składa się z następujących priorytetów:

• Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku. Priorytet skupia się na celach: - ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, - konserwacja i rewaloryzacja zabytków, - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

• Wspieranie działań muzealnych

Celem priorytetu jest wspieranie działalności z zakresu opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej,

dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich.

• Kultura ludowa

Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej, miedzy innymi promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnieniem elementów sztuki regionalnej. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, służące przekazywaniu umiejętności i tradycji, szczególnie w formie „warsztatów tradycyjnych rzemiosł" i „szkół ginących zawodów", a także działania na rzecz ochrony unikalnych elementów kultury tradycyjnej, szczególnie w zakresie architektury regionalnej.

• Ochrona zabytków archeologicznych

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach priorytetu minister realizuje również dotacje na prowadzenie badań archeologicznych wraz z wykonaniem ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzającej realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań.

• Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego

Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiąganie zysku, lub uczelni publicznych.

Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego"

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich. Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w latach 2007- 2013 w ramach: PO Infrastruktura i Środowisko, Regionalnych Programów Operacyjnych, PO Innowacyjna Gospodarka, PO Kapitał Ludzki Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, Programów Europejskiej Wspólnoty Terytorialnej, Programu Kultura oraz ich następców, które ogłoszone są w ramach finansowania UE w latach 2014- 2020.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, etc. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach,

Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Program „Infrastruktura kultury"

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko" - Priorytet XI „Kultura i dziedzictwo kulturowe"

W ramach tego priorytetu, możliwa jest realizacja projektów, które zakładają ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, przyczyniają się do poprawy stanu infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz zwiększają dostęp do kultury. W grę wchodzą takie działania jak np. rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, adaptacja na cele kulturalne, konserwacja zabytków ruchomych, tworzenie systemu zabezpieczeń czy też digitalizacja zbiorów.

W ramach priorytetu możliwe są działania: Działanie 11.1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym. Działanie 11.2 Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym. Działanie 11.3 Infrastruktura szkolnictwa artystycznego. Typy projektów przewidzianych do realizacji w ramach działania obejmują: 1. Rewitalizację, rewaloryzację, konserwację, renowację, restaurację, zachowanie, a także adaptację na cele kulturalne obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem. 2. Zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu). 3. Zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem. Z uwagi na wyczerpanie środków finansowych w ramach Priorytetu nie przewiduje się prowadzenia kolejnych naborów wniosków. Następne wnioski realizowane będę po ustaleniu zasad finansowania w okresie 2014- 2020.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014- 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na l. 2014- 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy uruchomione zostały w 2011 r. Wzorem poprzedniej edycji programu można ubiegać się o środki przeznaczone na ochronę dziedzictwa kulturowego na projekty dotyczące:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne obiektów historycznych i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych i budowli obronnych oraz obiektów poprzemysłowych o wysokiej wartości historycznej (szczególnie na muzea nowoczesności);
- renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii;
- budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu;
- budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury;
- kompleksowych programów konserwacji i digitalizacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów istotnych dla europejskiego dziedzictwa kulturowego;
- zabezpieczanie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem. Dofinansowanie może sięgnąć 90 % koszów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.